

Masarykova univerzita
Filozofická fakulta
Historický ústav

Lidová zbožnost v předhusitském období
(magisterská diplomová práce)

Eliška Šebestová

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci vypracovala samostatně, s využitím pouze uvedených pramenů a literatury.

V Brně dne 30. 4. 2019

.....
Bc. Eliška Šebestová, DiS.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému vedoucímu prof. Mgr. Liboru Janovi, Ph.D. za jeho odborné vedení a cenné připomínky k práci. Dále bych chtěla poděkovat všem svým vyučujícím, rodině, přátelům a kolegům za jejich podporu a toleranci. V neposlední řadě také svému příteli za jeho neutuchající podporu při studiu, práci a ochotu účastnit se pozice studenta ve vytvořeném kurzu.

Anotace

Tato diplomová práce se zabývá lidovou zbožností na území českých zemí v předhusitském období. Začátek práce je věnován samotnému pojmu lidová zbožnost a otázkám víry. Dále je představován církevní rok v kontrastu s pojetím lidového roku na příkladech nejvýznamnějších svátků. Předposlední část práce se věnuje magickým praktikám, jejich nositelům a pověrečnému myšlení. Poslední část představuje návrh modulu e-learningového kurzu, zaměřeného na vybrané téma.

Klíčová slova:

lidová zbožnost * lidové křesťanství * středověká magie * magické praktiky * pověry
* lidové léčení * e-learning *

Abstract

This thesis deals with folk religion in the territory of the Czech lands in the pre-Hussite period. The beginning of the work is devoted to the very concept of folk religion and faith issues. Furthermore, the church year is presented in contrast to the concept of the folk year on examples of the most important holidays. The penultimate part of the thesis deals with magical practices of their holders and superstitious thinking. The last part presents a proposal for a module of the e-learning course focused on a selected topic.

Key words:

folk religion * folk Christianity * medieval magic * magic practices * superstitions
* folk medicine * e-learning

Obsah

SLOVO ÚVODEM.....	6
1 PŘEHLED BĀDÁNÍ.....	8
2 VĀRA A LIDOVĀ ZBOŹNOST.....	11
2.1 LITURGIKA A LIDOVĀ ZBOŹNOST.....	13
2.1.1 <i>SvĀtosti</i>	14
2.1.2 <i>Svĕtci</i>	17
2.1.3 <i>Poutĕ</i>	20
3 CĀRKEVNĀ A LIDOVĀ ROK.....	23
3.1 VĀROČNĀ SLAVNOSTI, SVĀTKY A OBŘADY.....	25
3.1.1 <i>VĀnoce</i>	26
3.1.2 <i>Velikonoce</i>	30
3.1.3 <i>Letnice a další významné svĀtky</i>	34
3.1.4 <i>VĀroční slavnosti – masopust, posvĕcení a hody</i>	37
4 KULT A MAGIE.....	41
4.1 LIDOVĀ MAGIE.....	43
4.2 LIDOVĀ LĀCITELSTVĀ.....	47
4.3 POVĚRY - VĀRA V NADPŘĀIROZENĀ BYTOSTI.....	50
5 E-LEARNINGOVĀ KURZ.....	54
5.1 VĀHODY A NEVĀHODY E-LEARNINGU.....	56
5.2 NĀVRH E-LEARNINGU.....	57
ZĀVĚR – SHRUTĀ.....	62
SEZNAM POUŹITĀCH PRAMENŬ A LITERATURY.....	63
PŘĀLOHA – UKĀZKA NĀVRHU KURZU.....	69

Slovo úvodem

Vytvořit obraz toho, jaký byl vztah „obyčejného“ středověkého člověka k náboženství a tedy jak pojímal svět, není jednoduchý počin, neboť nejsou žádné prameny, které by byly bezprostředním svědectvím. Náboženský život lidových vrstev ve středověké společnosti můžeme z pohledu dnešní doby jen velmi obtížně interpretovat.

Jeden z problémů studia tohoto tématu je, že písemné prameny, jež existují, pojmají středověkou společnost pouze okem vzdělané elity – vyšších církevních hodnostářů, mnichů a teologů. Další problém, se kterým se při zkoumání daného tématu a studiu písemných pramenů setkáváme je ten, že v případě, kdy už se objevují informace o duchovní víře nižších společenských vrstev, jedná se o pouhé zmínky.

Pokud se chceme tímto tématem zabývat, nebudou nám postačovat pouze písemné prameny, i když důležitým pramenem pro zkoumání lidové zbožnosti jsou penitenciály, církevní formuláře, podle kterých kněží při zpovědi vyměřovali dle církevního řádu pokuty za přestupky proti víře, mravům a také za pohanské přestupky.¹ Informace lze také získávat například z různých dekretů, statut a kázání, které se zmiňují o zákazech konkrétních praktik, či z dnešního folklóru, ve kterém lze nalézt motivy pocházející ze středověkých dob.

Dále jsou informace získávány především z kronik, legend a pověstí. Úskalím křesťanských pramenů je ale jistá tendenčnost a jednostrannost. Ničím neobvyklým nebylo opisování některých literárních pasáží, které se tak mohly v dílech často opakovat, přestože nemusely mít opodstatnění vycházející z podoby konkrétní náboženské praxe v určité době a na určitém místě. Mezi taková témata by mohlo například patřit navštěvování hájů, studánek a pramenů.

Při zkoumání budeme muset použít i archeologických pramenů a pomoci nám může též etnologie a etnografie a studium výtvarných projevů. Částečně nám do uvažování tehdejších obyvatel umožní nahlédnout hmotná kultura, jejíž pozůstatky nacházíme nejen prostřednictvím archeologických výzkumů. Důležitou součástí lidské existence je přinášení votivních předmětů či obětí. Těmito praktikami si věřící zajišťovali boží přízeň a příslib splnění svých přání.

¹ Chorvátová, Hanna: Ludová zbožnosť vo včasnóm stredoveku na príklade priveskov a amuletov. In: *Colloquia mediaevalia Pragensia*, Praha, 2007, s. 187.

Pokud se dnes o někom řekne, že je zbožný, znamená to, že daný jedinec chová a projevuje silný vztah k bohu či bohům. Jak ale vnímáme pojem lidová zbožnost a co znamenala v minulosti? Můžeme vůbec o lidové zbožnosti hovořit již ve středověku? Co všechno se pod tímto pojmem vlastně skrývá? Jsou to jen modlitby k jednotlivým světcům, Ježíši Kristovy a Panně Marii, nebo tam můžeme zahrnout tajemné rituály, podivné praktiky pojící se s počátky křesťanské zbožnosti, které hraničí s démonizací? Můžeme striktně vymezit hranice mezi křesťanskou zbožností a magickou praxí, jejíž kořeny tkvěly v pohanství? Na tyto a další otázky bych se ráda pokusila na následujících stranách odpovědět.

Úkolem této práce je ale také vytvořit text, který bude studijním materiálem v modulu e-learningového kurzu, a v němž budou jednotlivé pododdíly odpovídat dané práce. Návrh modulu bude součástí této práce. Zároveň budou představeny výhody a nevýhody tohoto moderního způsobu vzdělávacího procesu a možnosti jeho tvorby.

1 Přehled bádání

Již v 19. století se četnými aspekty lidové religiozity zabýval český kulturní historik, folklorista a etnograf Čeněk Zíbrt, který je považován za zakladatele moderních českých kulturních dějin. Systematicky zpracoval staročeské obyčeje a pověry ve svém spise *Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy: prostonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk*, ve kterém popisuje zvyky vztahující se k významným svátkům, víru v některé nadpřirozené bytosti jako jsou vodník, můra nebo třeba bludičky. Rovněž je autorem spisu *Seznam pověr pohanských z VIII. věku*. V této práci zahrnuje jak prostor románsko-germánský, tak východ a slovanský prostor. Zíbrt se snažil u popisovaných obyčejů objasnit i jejich vznik a původní význam.

Studium dějin každodennosti je systematictější až ve století následujícím. Po roce 1989 vzrostl badatelský zájem o projevy každodenního života včetně projevů lidové zbožnosti.² Ve srovnání se západoevropským prostředím je zájem české historiografie o poznání lidové zbožnosti v předhusitských Čechách velmi malý.³ Život obyčejného českého středověkého člověka ve své práci *Legenda o Ostožovi* přiblížil zakladatel české středověké archeologie Zdeněk Smetánka. *Legenda o Ostožovi* je skvěle zpracovaná monografie, která se opravdu precizně snaží vylíčit každodenní život obyčejného sedláka, který mohl existovat, ale taky klidně nemusel. Vytvořil tak velice čtivou a podrobnou sondu do života ve 12. století.

Kromě této knihy napsal ještě další práce, věnující se životu „obyčejného“ člověka ve středověku, jako například *Hledání zmizelého věku (Sondy do středověkých Čech)*, *Život středověké vesnice. Zaniklá Svidna*. Zdeněk Smetánka se podílel na vzniku obecných východisek a metodologických přístupů vědecké specializace archeologie mladšího středověku (12. - 16. století) spojeným s proměnou vnímání archeologických pramenů coby plnohodnotných historických pramenů. Mimo těchto knih je také autorem publikace *Archeologické etudy: osmnáct kapitol o poznávání středověku*, v níž jednu kapitolku věnuje duchovní kultuře poznávané pomocí hmotných pramenů.

Tématem tradiční lidové kultury a dějinám kultury obecně se věnuje také Lydía Petráňová. Významný redakční i autorský podíl má na třísvazkovém díle *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Dlouhodobě se podílí na vydávání vědecké revue *Český lid*, ústředního časopisu pro etnologii a tradiční kulturu.

² Dvořáková, Hana: Doklady lidové zbožnosti v činnosti etnografického ústavu Moravského zemského muzea, *Folia ethnographica*, 2009/43, s. 74.

³ Nodl, Martin: Lidová zbožnost v předhusitských Čechách, *Dějiny a současnost* 1994/5, s. 16.

Patří mezi odborníky v českém i evropském měřítku při výzkumu dějin hmotné kultury, dějin stravování a sociálně-historické problematiky zvyků a tradic venkovského lidu.

Běžnému životu ve středověké společnosti se v poslední době věnuje řada publikací i časopiseckých článků. K nejmladším historiků věnujícím se kulturním dějinám a zabývající se mimo jiné i otázkami lidové zbožnosti je historik pozdního středověku, sociálních a kulturních dějiny a dějiny historiografie Martin Nodl. Je například editorem sborníku *Zbožnost středověku*. Sám napsal několik článků, věnovaných zmíněné problematice – *Lidová zbožnost v předhusitských Čechách*⁴, *Čas a minulost ve vnímání vesničanů pozdně středověkých Čech*⁵, *Strach, ďábel a muka pekelná českého středověku*.⁶ Podílel se společně s Petrem Sommerem na publikaci *Jeden den ve středověku*⁷ a vytvořil předmluvu ke sborníku, který redigoval František Šmahel *Slavnosti, ceremonie a rituály v pozdním středověku*.⁸

Martin Nodl představuje nový směr bádání o lidové víře, který opouští klasický koncept dvojí víry a zbožnost, elit a nevzdělaných laiků. Tvrdí, že tento koncept je již nahrazen sondami do pozdně středověké zbožnosti jako průsečíků představ a názorů různých sociálních světů.⁹

Ve svém díle se středověké kultuře věnuje rovněž historik Pavel Spunar. Napsal několik knih zaměřených na kulturní dějiny středověku: *Kultura českého středověku*, *Kultura středověku*. Editorsky se podílel na monografii *Smích a pláč středověku*.

Další autor, který se danou problematikou mimo jiné zabývá, je výše zmíněný Petr Sommer. Zaměřuje se na oblast církevní archeologie a středověké duchovní kultury, otázky souvislostí mezi středověkou hmotnou a duchovní kulturou. Mimo jiné je autorem monografie *Začátky křesťanství v Čechách. Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury*¹⁰, která přináší pět studií z církevní archeologie, ale spíše jsou na pomezí dějin výtvarného umění, archeologie středověku a historie středověké kultury.

Společně s Martinem Nodlem pracoval na publikaci *Jeden den ve středověku*. Napsal také několik článků dotýkajících se dané problematiky, jako například *Život v raně středověkých Čechách podle nejstarších prokopských legend*¹¹ a *Christianizace raně středověkých Čech*.¹²

⁴ Lidová zbožnost v předhusitských Čechách, *Dějiny a současnost* 1994/5, s. 16-19.

⁵ Čas a minulost ve vnímání vesničanů pozdně středověkých Čech, *Listy filologické* 121/1998, č. 3-4, s. 255-275.

⁶ Strach, ďábel a muka pekelná českého středověku, in: JEAN DELUMEAU, *Strach na Západě ve 14.-18. století*, Praha 1997, s. 274-288.

⁷ Martin Nodl – Petr Sommer, *Jeden den ve středověku jako výzkumný úkol*, in: *Jeden den ve středověku*, ed. Martin Nodl – Petr Sommer, Praha 2014.

⁸ Martin Nodl – František Šmahel, *Předmluva*, in: *Slavnosti, ceremonie a rituály v pozdním středověku*, ed. Martin Nodl – František Šmahel, Praha 2014, s. 11-13.

⁹ NODL, Martin, Krzysztof BRACHA, Jan HRDINA a Paweł KRAS: *Zbožnost středověku*, Praha, 2007, s. 175..

¹⁰ *Začátky křesťanství v Čechách. Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury*, Praha 2001.

¹¹ *Život v raně středověkých Čechách podle nejstarších prokopských legend*, *Sázavsko* 8, 2001, s. 4–27.

¹² *Christianizace raně středověkých Čech*, in: *České země v raném středověku*, Praha 2006, s. 85–91.

Ze zahraničních autorů se lidovou kulturou zabýval ruský kulturní historik a mediavelista Aron Jakovlevič Gurevič.¹³ Velkou pozornost Aron Gurevič věnoval otázce víry a náboženství. Specifické pojetí lidové kultury nabízel ve své práci Michail Michajlovič Bachtin.¹⁴ Představil lidovou kulturu veselou, převracející pevně zakořeněné vztahy a představy. Tuto smíchovou kulturu označuje jako karnevalovou, pro niž je charakteristická svérázná logika „obrácenosti“, světa „naruby“, neustálé převraty mezi „nahore“ a „dole“, dále také rozmanité druhy parodií, travestií a bláznovských korunovací a v neposlední řadě zdůrazňování tělesnosti a inscenování násilné smrti a zrození. Tyto vztahy snižoval smíchem. Bachtin u tohoto principu zdůrazňuje jeho rozvracující funkci ve vztahu k panujícímu řádu, jeho lidový charakter i zrušení třídních bariér.

Otázkou magie ve středověku¹⁵ se zabýval americký historik středověkých dějin Richard Kieckhefer. Sledoval vývoj magie od jejích předkřesťanských kořenů, přes její křesťansko-pohanskou podobu v období vrcholného a pozdního středověku až do 15. a 16. století. Nezajímá se pouze o magické praktiky ve středověké Evropě, ale také o magii arabských učenců a proces zákaz a pronásledování hadačů, čarodějů a kouzelníků církevním a světským právem.

Každodennímu životu středověkého člověka se také věnuje francouzský historik středověkých dějin Jean Verdon.¹⁶ Primárním tématem jeho zájmu jsou různé stránky každodenního života středověkého člověka, zábavy a způsoby trávení volného času, ale věnuje se také problematice života žen ve středověku. Ve své monografii *Volný čas ve středověku* se zabývá členěním času života středověkého člověka v průběhu liturgického i lidového roku, se slavnostmi. Celou jednu kapitolu této knihy věnuje lidovým svátkům. Ve zmiňované kapitole je zahrnut masopust, Velikonoce, Svatodušní svátky a Vánoce. Zmiňuje rovněž lokální a rodinné svátky.

¹³ GUREVIČ, Aron: *Nebe peklo svět, Cesty k lidové kultuře středověku*, Jinočany 1996.

¹⁴ BACHTIN, Michail Michajlovič: *Francois Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*, Praha 2007.

¹⁵ KIECKHEFER, Richard: *Magie ve středověku*, Praha, 2005.

¹⁶ VERDON, Jean: *Volný čas ve středověku*, Praha, 2003.

2 Víra a lidová zbožnost

Lidová zbožnost je jednou z významných výrazových forem křesťanského života „*existující vedle oficiální liturgie a mimo ni.*“¹⁷ K projevům lidové zbožnosti náleží nejrůznější úkony zbožnosti, patří k nim také texty modliteb a zpěvů, návštěvy poutních míst a slavení různých pobožností atd. Direktář o lidové zbožnosti uvádí, že lidová zbožnost se vyznačuje různými kultickými „*projevy soukromé anebo společenské povahy, které se v oblasti křesťanské víry vyjadřují převážně zvláštními formami odvozenými z ducha lidu či národa a jeho kultury, a nikoliv prostředky posvátné liturgie.*“¹⁸

Lidová zbožnost provází společnost od počátku křesťanství, již od 2. století můžeme pozorovat, jak formy a výrazy lidové zbožnosti, ať už mají původ židovský, řecko-římský nebo pocházejí z jiných kultur, volně splývají v liturgii.¹⁹ Lidové zvyklosti se mimo jiné projevují v souvislosti s úctou k jednotlivým světcům a Panně Marii. Během čtvrtého a pátého století pak dochází k jakémusi „*procesu diferenciaci různých liturgických rodin*“.²⁰

Lidová zbožnost se vyvíjí společně se samotným náboženstvím. S přijetím křesťanství se tu však objevuje nový náboženský, ale také kulturní prvek, se kterým se muselo obyvatelstvo postupně sžít. V lidové zbožnosti se ve finále promítají křesťanské prvky, tak pohanské.

„Dvojvěří“, o kterém se v souvislosti s tímto procesem hovoří, nabízelo východisko pro komunikaci s „nadpřirozeným“ světem nejen pomocí křesťanských rituálů a symbolů, ale také starými praktikami, které vycházely z magie a pověr. Zahrnovalo to především situace, které si lidé neuměli vysvětlit racionálně, ať se jednalo o nemoci, přírodní katastrofy či životní podmínky.

Takovéto projevy byly tedy velmi rozšířeny, přežívaly po dlouhou dobu, a ještě dnes je můžeme rozpoznat v některých folklorních tradicích. V mnohých případech se ale člověk sám nepovažoval za pohana, osvojené návyky a tradice jednoduše ve svém vědomí propojil s křesťanským učením.²¹ Prolínání tradic s novou vírou byla pro středověkého člověka přijatelná forma způsobu života. Nebylo o něm možné říci, že byl pohanem, a zároveň podle křesťanského pohledu nebyl ani pravým křesťanem. Dobové prameny užívají termínu polopohan²². Synkretismus byl pro tehdejšího člověka přijatelnější, než se vzdát starých obyčejů a riskovat tak nebezpečí s tím spojená. Lidová kultura nepopírala křesťanství, naopak

¹⁷ BERGER, Rupert: Liturgický slovník, 2008. s. 556.

¹⁸ Direktář o lidové zbožnosti a liturgii: směrnice a zásady, Kostelní Vydří, 2007, s. 19.

¹⁹ Tamtéž, s. 30.

²⁰ Tamtéž.

²¹ GUREVIČ, Aron: Nebe peklo svět, s. 196.

²² Viz Kosmova kronika a stejný termín nalezneme i v Homiliáři opatovickém.

z něj vycházela a kombinovala toto náboženství s chápáním světa, jehož neodmyslitelnou součástí byla i magie.²³ Z tohoto důvodu je velice obtížné vytvářet nějakou hranici mezi zbožností a magií. Lidová kultura totiž vznikla „jako důsledek složité a rozporné korelace mezi tradičním folklórním fondem a křesťanstvím“.²⁴

V reálném životě docházelo k oboustrannému ovlivňování, i sama církev přebírala mnohé zvyky a dávala jim křesťanský háv.²⁵ Pro tuto snahu o převzetí starých zvyklostí a rituálů do nové křesťanské praxe nalezneme odborně používaný výraz *interpretatio christiana*. Církev se k takovému činu raději uchýlila, než aby čelila případným nepokojům ve společnosti. O pohanských revoltách v našich pramenech nenajdeme téměř žádnou zmínku. O potlačení jakýchsi pohanských vzpour hovoří např. II. staroslověnská legenda.²⁶ Avšak v roce 1126 proběhla pohanská revolta proti křesťanství ve Štětíně.²⁷ Podobné revolty lze předpokládat ve starším období, tedy v době před 10. stoletím, kdy bylo křesťanství na našem území ještě ve svých počátcích.

Příkladem *interpretatio christiana* je pohanské *libatio* – úlitba bohům – křesťansky byla přijatelná pouze jako vzpomínkový přídavek, později na lásku andělů nebo některým světců, především sv. Michaelovi, sv. Martinovi, sv. Štěpánovi, sv. Janu Evangelistovi, sv. Janu Křtitelovi.²⁸

Skutečná praxe se mohla pravděpodobně lišit i od toho mála, které se nám dochovalo v písemných pramenech. V textech se často nachází striktní zákazy některých praktik, které však byly do určité míry církví tolerovány, neboť byly velmi silně zakořeněny a často se jim nevyhýbali ani samotní faráři.²⁹ Nebylo nijak výjimečné, že samotní faráři pocházeli ze stejného prostředí jako farníci a byli jim proto v mnohém blízcí, včetně využívání praktik lidové kultury, mnohdy v podobě magických rituálů.³⁰

²³ GUREVIČ, Aron: Nebe peklo svět, s. 205.

²⁴ Tamtéž, s. 11.

²⁵ SPUNAR, Pavel: Napětí mezi oficiálním a ‚lidovým‘ náboženstvím ve středověku, in: Luboš Bělka – Milan Kováč (eds.): Normativní a žité náboženství, Brno, 1999, s. 94.

²⁶ Staroslověnské legendy českého původu: nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských kulturních vztahů. Praha, 1976, s. 166.

²⁷ SOMMER, Petr: Začátky křesťanství v Čechách: kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury, Praha, 2001, s. 21.

²⁸ Tamtéž s. 35.

²⁹ SPUNAR, Pavel: Napětí mezi oficiálním a ‚lidovým‘ náboženstvím ve středověku, s. 95.

³⁰ KIECKHEFER, Richard: Magie ve středověku, 78.

2.1 Liturgika a lidová zbožnost

Základním obřadem katolické církve je mše svatá. Vykonává se na památku oběti a vzkříšení Ježíše Krista. Její součástí jsou modlitby, písně, čtení z bible, kázání. Některé části mše mají pevné pořadí a některé se mění v závislosti na době a místě. S liturgickou praxí přímo souvisejí některé z křesťanských svátostí. Právě nejdůležitější částí mše je proměňování chleba a vína v tělo a krev Kristovu, které jsou připomínkou poslední večeře Páně.

Slovo „mše“ původem pochází z latinského „missa“, což znamená rozeslání či propuštění a odvozuje se od závěrečné formule obřadu *Ite missa est* – Jděte, mše skončila. Těmito slovy kněz propouští věřící po bohoslužbě z kostelu.³¹ Pomocí liturgie a svátostí se posilovalo spojení s „oficiální“ církví. Svátosti slibovaly sblížení s Bohem.

Nároky církve nebyly nijak vysoké. Stačilo, aby se věřící nevyhýbali bohoslužbám, znali základní liturgické a svátostní úkony, aby platili církevní poplatky a pravidelně chodili ke zpovědi a ovládání modlitby *Otče náš* a *Věřím v Boha*.³² Ještě ve čtrnáctém století byl pro „běžné“ lidi kostel nejen svatyní, ale také místem ke shromažďování, pořádání zábav a povyražení. V Homiliári opatovickém se setkáváme se zákazem zpěvu a tanců v okolí kostela. Obdobně tomu bylo i s místem posledního odpočinku – hřbitovem.

V období od sedmého do patnáctého století se postupně vymezují a prohlubují rozdíly mezi liturgií a lidovou zbožností. Vytváří se tak jistý dualismus ve slavení svátků a výročních slavností. Latinská liturgie se paralelně vyvíjí s lidovou zbožností, která se ale vyjadřuje lidovým jazykem.³³ Důvodů, které byly příčinnou, existovalo několik. Laici latinské liturgii pouze přihlíželi, protože jim chyběla dostatečná přímá znalost Písma. Jeho znalost byla pouze zprostředkovaná, a v mnoha ohledech docházelo k nepochopení, proto nebylo možné porozumět uspořádání liturgie a jejího symbolického jazyka. Často také docházelo ke zkomolení církevních textů či písní. Jeden za všechny může posloužit velice známý „krleš“, jež představuje zkomoleninu krátké litanie zahajující mši *Kyrie eleison* (Pane, smiluj se).

Následují tedy vlastní alternativy a vytváří se zde příležitost pro vznik kultu. Liturgie se pro „běžného“ člověka stala nesrozumitelnou a vzdálenou. Během celého středověku se rodí a rozvíjí celá řada projevů lidové zbožnosti, z nichž mnohé přetrvaly až do dnešní doby. Postupně se množí lidové formy úcty k Panně Marii i ke svatým, uctívání relikvií. Značně se rozvíjí žehnací obřady, ve kterých se spolu s prvky „pravé“ křesťanské víry ukazují i prvky jiné, které jsou odkazem naturalistického vnímání a předkřesťanských lidových pověr a praktik.

³¹ MOTLOVÁ, Milada: Průvodce lidovou kulturou, Praha, 2016, s. 234.

³² SPUNAR, Pavel: Napětí mezi oficiálním a „lidovým“ náboženstvím ve středověku, s. 94.

³³ Tamtéž, s. 35.

2.1.1 Svátosti

Svátost vychází z latinského slova *sacramentum*, což se překládá „*posvátná věc, posvátný úkon, přísaha*“. Svátosti a obřady vždy doprovázely a doprovázejí věřícího člověka při všech zásadních okamžicích života. Svátost představuje křesťanský obřad, který měl ustanovit Ježíš Kristus. Prostřednictvím těchto svátostí je věřícím zprostředkována Boží milost. Svátosti mají za úkol prohlubovat duchovní život každého člověka, dotýkají se okamžiku narození, stejně jako chvíle nemoci, utrpení, a nakonec i smrti.

V křesťanském chápání je to viditelné znamení, skrze které k člověku přichází neviditelný Bůh. Svátostí je celkem sedm – křest, biřmování, eucharistie, svátost smíření (svatá zpověď), manželství, kněžství, svátost nemocných. Dělí se do tří skupin: iniciační – křest, biřmování a eucharistie, které člověka uvádějí do křesťanského života; svátosti uzdravující – svátost smíření a svátost nemocných; svátosti společenství a poslání – svátost manželství a svátost kněžství.³⁴

Asi nejdůležitějšími svátostmi byl křest a svátost oltářní – přijímání. Křest představuje začátek křesťanského života a je jeho celým základem, člověk se tak stal křesťanem, a zároveň byl křest předpokladem pro přijetí dalších svátostí. Křest představuje obřad očištění vodou (ponoření nebo polítí). „Ponoření“ do vody je symbolem pohřbení katechumena do Kristovy smrti, z níž povstává skrze vzkříšení s ním jako „nové stvoření“.³⁵

Při křtu jsou člověku oduštěny všechny hříchy (i ten dědičný) a dochází tak sjednocení věřícího s Kristem trvalému propojení života s Bohem. Křest je nejen očištěním, ale také symbolickou smrtí a vzkříšením spolu s Kristem.³⁶

„*Křest je svátost znovuzrození skrze vodu ve slově*“.³⁷ Při křtu obdrží pokřtěný člověk nové jméno, které symbolizuje nový život ve víře. Tato svátost se také nazývá „*koupelí*

³⁴ Svátosti – Oficiální stránky Římskokatolické farnosti – děkanství Polička. Úvodní stránka farnosti Polička – Oficiální stránky Římskokatolické farnosti – děkanství Polička [online]. Copyright ©2005 [cit. 2019-02-24]. Dostupné z: <http://www.farnostpolicka.cz/svatosti.html>

³⁵ Katechismus katolické církve, KOLÁČEK, Josef (ed.), Praha, 1995, s. 226.

³⁶ „*Amen, amen, pravím tobě, nenarodí-li se kdo znovu, nemůže spatřit království Boží.*“ *Nikodém mu odpověděl: „Jak se může člověk narodit, když je už starý? Nemůže přece vstoupit do těla své matky a podruhé se narodit.“* Ježíš odpověděl: „*Amen, amen, pravím tobě, nenarodí-li se kdo z vody a z Ducha, nemůže vejít do království Božího. Co se narodilo z těla, je tělo, co se narodilo z Ducha, je duch. Nediv se, že jsem ti řekl: Musíte se narodit znovu.*“ (Jan 3:3-7) Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad, Praha, 2017.

³⁷ *Baptismus est sacramentum regenerationis per aquam in verbo.* Katechismus katolické církve, KOLÁČEK, Josef (ed.), Praha, 1995, s. 225.

*znovuzrození a obnovení v Duchu svatém*³⁸, protože vyjadřuje a uskutečňuje ono zrození z vody a Ducha, bez něhož „*nikdo nemůže vejít do Božího království*“.³⁹

Podmínkou k přijetí křtu musí člověk vyznávat to, v co věří církev provádějící křest. Je jasné, že tato podmínka v raném středověku nebyla striktně dodržována. Lidé, kteří byli pokřtěni mezi prvními na našem území, rozhodně tuto podmínku nesplňovali. Ani později nemohla být úplně splněna, protože ne všichni plně chápali a ztotožnili se s novým náboženstvím.

Další svátost se týká již dospělých. Biřmování neboli afirmace, vychází z latinského slova *confirmatio*, což v překladu znamená upevňovat či posilovat. Představuje obřad pevnějšího spojení věřícího s církví. Podle učení církve bylo stanovené Ježíšem Kristem. Prostřednictvím biřmování dostává křesťan od Boha pečeť daru Ducha Svatého. Biřmování se přijímá pouze jednou za život a může jej přijmout pouze pokřtěný člověk. Připomíná udělení daru Ducha svatého apoštolům v den letnic.⁴⁰

Svátost oltářní připomíná Poslední večeři Páně. Byla ustavena na Zelený čtvrtek při tzv. Poslední večeři Páně. Má věřícího hlouběji propojit s Ježíšem Kristem. Od 2. století se ustálila jako svátost, ale eucharistická praxe se postupem času změnila. U laiků se snížila frekvence přijímání, takže se muselo nařizovat povinné přijímání jednou ročně a zaniklo laické přijímání pod obojí. Ze „*sv. přijímání se vytvořila odměna za svátost života, místo aby bylo naopak slabým a křehkým lidem prostředkem ke spojení s Kristem a nejmocnějším zdrojem svatosti*“⁴¹. Během pozdního středověku se objevila otázka po podstatě eucharistie a způsobu reálné přítomnosti Krista v ní. Eucharistií bývá také nazývána mše svatá a označuje i chléb a víno proměněné v tělo a krev Kristovu. V Novém zákoně je označována jako *lámání chleba*⁴² nebo *večeře Páně*⁴³.

³⁸ (Tit 3,5) Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad.

³⁹ Tamtéž, s. 226.

⁴⁰ Sk (8,14–17):. Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad.

⁴¹ POLC, Jaroslav: Posvátná liturgie, Řím, 1981, s. 91.

⁴² Sk (2,42). Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad.

⁴³ 1 Kor (11,20). Bible

Svátost smíření neboli svatá zpověď, jejíž prostřednictvím se křesťan vyznává ze svých hříchů může dojít smíření s Bohem. Nazývá se svátost zpovědi, protože vyznání hříchů před knězem, je podstatným prvkem této svátosti. Od 9. století se započítává mezi sedmero uznávaných svátostí církve ustanovených Ježíšem Kristem.

Podmínkami pro udělení svátosti jsou lítost, vyznání hříchů a pokání (modlitba, almužna, služba bližním, skutky milosrdenství, které vyjadřují obrácení ve vztahu k sobě samému, ve vztahu k Bohu a ve vztahu k druhým.)⁴⁴ „*Vedle radikálního očištění, jaké působí křest nebo mučednictví, označují jako prostředek k odpuštění hříchů vynaložené úsilí na smíření s bližním, kající slzy, starost o spásu bližního.*“⁴⁵ Bez pokání zůstávají kající skutky neplodné a lživé.

Svátost manželskou jako jedinou neuděluje církev, ale udělují si manželé sami navzájem. Církev zde vystupuje pouze jako svědek, který dvojici uděluje požehnání. V latinském obřadu se manželství obvykle uzavírá během mše svaté a do liturgie je zasazen manželský obřad.⁴⁶

Předposlední svátost představuje Svátost nemocných či pomazání nemocných, od konce 12. století se spíše užíval název poslední pomazání. Svátost byla udělována výlučněji těm, kteří umírali. Z toho důvodu dostala název „Poslední pomazání“.⁴⁷ Uděluje se nemocným v nebezpečí smrti tak, že se mažou posvěceným olejem na čele a na ruku. Jejím účelem je duchovně posílit a potěšit člověka a navrátit mu fyzické i duchovní zdraví, rovněž s sebou nese i odpuštění hříchů. Tuto svátost je možné přijmout opakovaně.

Jako poslední je zde uváděna svátost kněžství, která se „obyčejných“ lidí téměř netýkala. Jak již bylo výše řečeno, života „obyčejného“ člověka se dotýkaly především první dvě svátost a dále svátost manželská, svátost smíření a pomazání nemocných. Svátosti samozřejmě představovali a představují podstatnou část víry člověka, ale důležité jsou i osobní projevy víry, které se odehrávají za zdmi domovů. K takovým projevům může patřit život v souladu s desaterem a třeba také každodenní modlitba k Bohu, Panně Marii, nebo jiným světcům.

⁴⁴ Katechismus katolické církve, KOLÁČEK, Josef (ed.), s. 257.

⁴⁵ Tamtéž s. 257.

⁴⁶ Tamtéž, s. 286.

⁴⁷ Tamtéž, s. 269.

2.1.2 Světci

Panteon českých světců je velmi pestrý a pro každého věřícího jsou postavy světců neméně důležité než osoba Panny Marie či samotného Ježíše Krista. I v lidové zbožnosti zaujímali světci důležité místo. V kultu svatých je možné spatřovat stopy předkřesťanského uctívání ochranných božstev a zároveň ve své podstatě byli modely rolí k napodobování. Zastávají velice podobnou úlohu prostředníků mezi světem lidí a bohů, resp. Boha.

Světicím a světcům byly stavěny kostely a kaple, uctívaly se jejich ostatky a k místům, která byla s nimi spojována, se konaly poutě. Lidé je rovněž vnímali jako osobní ochránce, především pokud nesli stejné jméno. Rovněž se stávali patrony různých pracovních činností, úrody, přírodních jevů a své patrony – svaté měla i města.⁴⁸ Ve vrcholném středověku se objevují nemoci pojmenované podle světců a svatí jsou rovněž ochránci před těmito chorobami. Dodnes je známá neurologická nemoc Sydenhamův syndrom⁴⁹ – posunčina neboli tanec sv. Víta.

Kompetence příslušného světce se pak nazývala patronát. Patronát se obvykle odvozoval od světceva osudu nebo jeho legendy.⁵⁰ Nadpřirozené skutky světců se nerozlišovala od zázraků magie, *miracula* a *maleficia* tak mnohdy splývala.⁵¹ Rozdíl byl pouze v tom, kdo je konal. Za zázraky stáli světci, za falešnými kouzly démoni, zlé síly, které sloužily ďáblu.

Vyobrazení světců se nacházela v kostelích, ale jejich obrazy a sochy se vyskytovaly také na veřejných prostranstvích, při cestách, na mostech, ve výklencích na fasádách domů. Svá místa rovněž měli i v domácnostech, jejich drobná zobrazení se nosila jako amulety. Svatí byli obvykle zobrazováni ve významných situacích svého života, nebo byli ztvárňováni s patřičnými atributy, což byly předměty, které hrály v jejich životě významnou roli. Podle těchto atributů je možné odhalit jejich totožnost. Při zobrazování vycházeli umělci z legend o jejich životě.

U mučedníků to nejčastěji bývaly symboly mučících předmětů, ale obecně je možné je poznat podle palmové ratolesti. Církevní učitele a apoštoly je možné identifikovat podle knihy, která symbolizuje učenost. Svaté biskupy poznáme podle toho, že jsou zobrazeni s odznaky biskupské hodnosti – berla a čepice, mitra. Svatou osobu je možné také poznat podle svatozáře kolem hlavy, výjimečně je celá postava obklopena paprskovitou svatozáří, tzv. mandorlou.

⁴⁸ MOTLOVÁ, Milada: Průvodce lidovou kulturou, s. 239.

⁴⁹Sydenhamova chorea (syndrom) | Velký lékařský slovník On-Line. Výrazy od a | Velký lékařský slovník On-Line [online]. Copyright © Maxdorf 1998 [cit. 2019-03-30]. Dostupné z: <http://lekarske.slovníky.cz/lexikon-pojem/sydenhamova-chorea-syndrom-2>.

⁵⁰ VONDRUŠKOVÁ, Alena: Český lidový a církevní rok, Brno, 2015, s. 237.

⁵¹ SPUNAR, Pavel: Napětí mezi oficiálním a „lidovým“ náboženstvím ve středověku, s. 96.

Nejběžnější a neuctívanější mezi světci byla Panna Maria. Matku Boží vnímali jako prostřednici mezi nebem a zemí, přímluvkyni a ochranitelku. Rovněž se k Panně Marii vztahovalo nejvíce svátků. Významným svátkem byl den Zvěstování Panny Marie, který byl označován za počátek Kristovi pozemské pouti. Slavil se 25. března, tedy několik dní po jarní rovnodennosti.⁵²

Vyobrazování světců mělo pro společnost neznalou čtení a psaní velký vzdělávací význam. Přibližovala příběh evangelií. Hrozilo tu však obrovské nebezpečí idolatrie, protože lidé se neuchylovali k těm, které obrazy a sochy prezentovali, ale uctívali a modlili se přímo k obrazům. Církev jasně oddělila obraz od zobrazovaného. Hodnota samotného vyobrazení není v něm samotném, ale v odkazu na církevní autoritu, již zpodobňuje.⁵³

Každá země měla svůj panteon národních světců. V čele českých národních světců stál **sv. Václav**, kníže a ochránce české země. Býval zobrazován v brnění, někdy měl na hlavě i knížecí korunu a v ruce svíral kopí s praporem. Lidová tradice jej považovala za ochránce ženců a vinařů, protože podle legendy vlastnoručně sklízel obilí a obdělával vinice. Z úrody následně sám chystal hostie a víno pro bohoslužby.⁵⁴ Za svatého byl uznán krátce po své smrti, když jeho tělo nechal jeho bratr kníže Boleslav převézt ze Staré Boleslavi do Prahy a pohřbit v rotundě sv. Víta na Pražském hradě.

Mezi národní světice patří také Václavova babička **sv. Ludmila**, která byla svatořečena až v polovině dvanáctého století. Chronologicky je první českou svatou. Vyobrazena bývá jako kněžna s atributem provazu, závoje či šálu, které symbolizují její smrt uškrcením. Byla považována za ochránkyni babiček, matek a vychovatelů, ale i vinařů.⁵⁵

Sv. Prokop, který byl zobrazován v poustevnickém oděvu vyjadřujícím jeho způsob života, se stal ochráncem rolníků a horníků. Věřící jej prosili o ochranu před nemocemi a živelnými pohromami. Svatořečen byl v roce 1204 a datum jeho svátku bylo příhodné pro hospodářské pranostiky i pro konání poutí.⁵⁶

⁵² SMETÁNKA, Zdeněk: *Legenda o Ostojovi. Archeologie obyčejného života v raně středověkých Čechách*, Praha 1992, s. 122.

⁵³ SPUNAR, Pavel: *Napětí mezi oficiálním a „lidovým“ náboženstvím ve středověku*, s. 98.

⁵⁴ Takový popis nalezneme v legendě *Crescente Fide*.

⁵⁵ MOTLOVÁ, Milada: *Průvodce lidovou kulturou*, s. 240.

⁵⁶ Tamtéž, s. 240.

Mezi další velice významné světce patřil **sv. Martin**, jehož svátek připadá na 11. listopadu. Na sv. Martina začínala první koleda. Tradice byla pravděpodobně odvozena od církevní legendy o Martinově štědrosti, když se s žebrákem rozdělil o svůj plášť. Tento den představoval konec zemědělského roku. Po sv. Martinovi „začínala“ zima, doba, kdy končila práce venku a lidé se uchylovali do svých domovů.

V časovém úseku mezi sv. Martinem a dnem Kristova narození nalezneme prvky různého původu, křesťanské i předkřesťanské. Postupně ubývalo světla a rostlo tak nebezpečí temných sil. Proto se musela vykonávat různá bezpečnostní opatření, například se práskalo bičem na dvoře, stavěly se různé zábrany a překážky před vstupem do domu i chlévů. Významnou ochrannou funkci měl i česnek. Jedl se, kreslily se jím kříže na obytném domě i stájích a někde ho dostával také dobytek.⁵⁷

Své místo zaujímal ve středověkém kalendáři i sv. Havel (16. října). „*Spolu se dnem sv. Jiří, 24. dubnem, rozčleňoval rok na letní a zimní pololetí.*“⁵⁸ Sv. Havel bývá většinou vnímán jako patron – pomocník nemocných s horečkou. Jako světec neměl na našem území příliš význam. Důležité je právě datum jeho svátku. Tímto dnem totiž končilo babí léto, dny se pomalu krátily a byl čas připravovat se na zimu. Agrární cyklus se 16. říjnem uzavírala a sv. den sv. Havla se stal po sv. Jiřím druhým platebním termínem.

Se jmény světců jsou spojované také různé pranostiky. Pranostiky vznikaly tak, že lidé ve středověku neměli žádné kalendáře a poznatky o dění v přírodě si neuměli zapsat, tak si počítání určovali jmény světců. K nim si přiřazovali vypozerované zkušenosti, které se v podobě pranostik mnohdy tradovaly po celá staletí.

Pranostiky mají hluboké kořeny, existovaly již v předkřesťanských dobách, tehdy však jiné podobě, protože se nemohly datovat podle jmen světců. Jejich podstata byla ale stejná, vždy se jednalo o agrotechnické termíny, rady a instrukce, případě varování. Slovní podoba byla prostá, proto se snadno zapamatovala a odpovídala vždy době vzniku.⁵⁹ V dnešní době již většina z nich neplatí. Důvody jsou dva, za několik staletí došlo ke změnám klimatu a z juliánského kalendáře se v 16. století přešlo na gregoriánský.

⁵⁷ SMETÁNKA, Zdeněk: *Legenda o Ostojovi*, s. 240-242

⁵⁸ CERMÁNOVÁ, Pavlína, Martin NODL a Petr SOMMER: *Jeden den ve středověku*, Praha, 2014, s. 31.

⁵⁹ VONDRUŠKOVÁ, Alena: *Český lidový a církevní rok*, s. 240.

2.1.3 Poutě

Se světcí bezpochyby souvisí také fenomén poutí. Původ poutí má své kořeny ještě v antice, křesťanství se jich chopilo též. Od čtvrtého století křesťané putovali do oblasti Palestiny, na místa spojená s životem Ježíše Krista. Během prvního tisíciletí křesťanství byla za pouť považována pouze ta do Svaté země.⁶⁰

Na konci antiky putovali křesťané do Svaté země a k hrobům apoštolů a mučedníků. Postupně věřící vyhledávali stále více posvátných míst. Poutě nejsou typické pouze pro křesťanství, existují v mnoha náboženstvích. Na rozdíl od jiných náboženství křesťan není povinen pouť vykonat, jde na ni pouze z vlastního přesvědčení.

V období raného středověku cestoval jen málokdo. Od přelomu tisíciletí poutníků po Evropě přibývalo. Napomohly tomu organizované poutě. Do Evropy se postupem času dostávaly relikvie spojené s životem a ukřižováním Ježíše Krista, a tak se od 13. století poutníci orientovali na evropská místa. Církvi byly především směřované poutě do Říma. Každá země však měla svého národního patrona, k jehož ostatkům věřící taktéž putovali, např. sv. Martin ve Francii, sv. Patrik v Irsku.

Ve středověku byl celoevropsky velmi významný hrob apoštola Jakuba v Santiagu de Compostela. Do Santiagu de Compostela v pozdním středověku docházelo ročně až půl milionu lidí.⁶¹ Za nejstarší poutní místo ve střední Evropě jsou považovány Cáchy s hrobem Karla Velikého. Českou poutní cestu sem vybudoval až císař Karel IV. Počet poutních míst v průběhu celého středověku rostl postupně s počtem přibývajících svatých. V průběhu 13. století také dochází k recepci některých východních kultů světeckých skupin. Důvodem bylo dobytí Konstantinopole při křížových výpravách.⁶² Zájem o poutní místa v průběhu času klesal a zase stoupal. Výjimkou byl Řím, který si po celý středověk udržoval relativně stabilní návštěvnost.

Ve dvanáctém století se prosazovalo *peregrinatio ad loca sacra* – poutě ke svatým místům. Typů poutí existovala celá řada. Konaly se do míst, která se proslavila zázraky a kde modlitby měly být zvláště účinné. Probíhaly jak prosebné poutě, tak děkovné, spojené s údajným zachráněním života. Vykonání pouti mohlo být ve středověku rovněž trestem, někdy i v případech hrdelních zločinů. Cestou do Svaté země dosáhl viník dle křesťanských zásad odpuštění.⁶³

⁶⁰ VONDRUŠKOVÁ, Alena: Český lidový a církevní rok, s. 184.

⁶¹ OHLER, Norbert: Náboženské poutě ve středověku a novověku, Praha, 2002, s. 31.

⁶² HLAVÁČEK, Petr: Čtrnáct svatých Pomocníků: k pozdně středověké spiritualitě elit a její christocentrické dimenzi, Praha, 2014, s. 15.

⁶³ VONDRUŠKOVÁ, Alena: Český lidový a církevní rok, s. 183.

Rozšířený byl zvyk nosit světcům votivní dary, které měly odpovídat dárcovu majetku. „*Dárcové zůstávají světcovi bezprostředně nablízku ve svíci, jež hoří u oltáře, nebo v odložené berle, a to dnem i nocí, často i po své smrti.*“⁶⁴ Votivní dar vytvářel vzpomínky, které přetrvávaly stejně jako jména při mši, v modlitbách za živé či mrtvé.

Důvodů, které vedly poutníky k jejich cestám, bylo několik, ale hlavním byla především jejich víra v Boha a důvěra ke svatým. Lidé nechodili na poutě jako jednotlivci, nýbrž se vydávali prosit a děkovat na svatá místa společně, v širší skupině poutníků. Na konci středověku měly poutě až masový charakter.⁶⁵

Největší oblibě se na našem území těšil sv. Václav, a to již od druhé poloviny desátého století. Dále byly navštěvovány hroby sv. Prokopa a poustevníka Vintíře⁶⁶, někdy uváděn také jako Gunther z Niederaltaichu. Velké oblibě se těšil kult Panny Marie. Nejvýznamnějším poutním místem, souvisejícím s Pannou Marií, byla Loreta – kaple skrývající původní Svatou chýši, která byla podle legendy přenesena anděly z Nazaretu do severoitalského města Loreto. Ve skutečnosti se tak pravděpodobně stalo ve 12. století a přenesli ji křižáci.⁶⁷ Nejblíže však českým zemím bylo městečko Mariazell, kde se nachází jedna z nejvýznamnějších mariánských svatyní střední Evropy. Podle pramenů bylo poutní místo Mariazell založeno v roce 1157.⁶⁸

Můžeme se setkat s tvrzením, že některá poutní místa byla uctívána již v dobách christianizace země. Taková tvrzení není možné vyvrátit, ale ani potvrdit písemnými důkazy. Právě dějiny lidového poutnictví však začínají až po husitských válkách a na některých místech až spíše se začátkem rekatolizace, po třicetileté válce. Od pozdního středověku lemovaly poutní cesty krucifixy, kapličky a Boží muka. Největšího rozsahu nabyly poutě v období baroka.

Církev k poutím měla rozporuplný vztah. Na jedné straně to mohl být příklad zbožnosti věřících, ale zároveň také nešvar.⁶⁹ Někteří lidé během poutí konali skutky, které by jim v jejich domovech nepřišli na mysl. Města byla plná hříšných lákadel, kterým putující věřící, mohly snadno podlehnout.

⁶⁴ OHLER, Norbert: Náboženské poutě ve středověku a novověku, s. 178.

⁶⁵ SPUNAR, Pavel: Napětí mezi oficiálním a ‚lidovým‘ náboženstvím ve středověku, s. 100.

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ VONDRUŠKOVÁ, Alena: Český lidový a církevní rok, s. 185.

⁶⁸ Geschichte | Mariazell Online. Mariazell Online | Informationen über Mariazell und das Mariazeller Land – Livecams, Veranstaltungen, Quartiere, Gastronomie, Sehenswürdigkeiten, Freizeit- und Urlaubstipps [online]. Copyright © 1997 [cit. 2019-03-30]. Dostupné z: <https://www.mariazell.at/mariazeller-land/geschichte/>

⁶⁹ OHLER, Norbert: Náboženské poutě ve středověku a novověku, s. 32.

Otázka poutí se řešila ještě na Tridentuském koncilu (1545-1563). Za vlády Josefa II. byly poutě dokonce zakazovány. „*Nejprve to byly poutě do ke vzdáleným místům, pak vícedenní poutě mužů a žen, vícedenní jízdy dívek a žen, až nakonec byly poutě zakázány úplně, dokonce i do Mariazellu.*“⁷⁰

Vzor pro vykonávání poutí nacházejí křesťanští poutníci až do dnešních dní v biblických vyprávěních. Takovým příkladem je zpráva evangelisty Lukáše, který píše: „*Každý rok chodivali jeho rodiče o velikonočních svátcích do Jeruzaléma. Také když mu bylo dvanáct let, šli tam, jak bylo o svátcích obyčejem...*“⁷¹ Ale nebyl to jen Ježíš se svými rodiči, v jejichž stopách poutníci kráčeli. Putovali také jako Abrahám, Adam, Jákob, Josef nebo samotní apoštolové.⁷²

Proč si věřící vybírali právě to konkrétní místo k vykonání poutí? Někteří dostali radu skrze svůj sen, jiní spoléhali na doporučení svých příbuzných, přátel, nebo známých. Další třeba hledali pomoc u různých světců, a tak putovali od místa k místu.⁷³ Výhodou pro poutníky bylo to, že většinou cestovali v nábožensky jednotném prostoru. Při cestě se ideálně řídili evangeliem, v němž k ideálu patřilo, že obrazně přijímali v cizincích samotného Ježíše a lidem v nouzi se mělo pomáhat.⁷⁴

⁷⁰ OHLER, Norbert: Náboženské poutě ve středověku a novověku, s. 41-42.

⁷¹ Jsou zde myšleny rodiče Ježíše Krista. Lukáš 2, 41-45. Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona : český ekumenický překlad, Praha, 2017.

⁷² OHLER, Norbert: Náboženské poutě ve středověku a novověku, s. 16.

⁷³ Tamtéž, s. 63.

⁷⁴ Tamtéž, s. 20.

3 Církevní a lidový rok

Po celý středověk vedle sebe existovaly dvě pojetí času. Čas cyklický, nebo také zemědělský, který byl založený na pravidelném opakování, spojený s přírodou a jejích jevech.⁷⁵ Druhý čas, lineární, který měl stanovený svůj počátek – stvoření světa stejně jako konec – poslední soud. Lineární pojetí času je spíše církevní pojetí. Ani jedno nebyl striktně oddělené, obě pojetí času se prolínala, a to jak v církevním prostředí, tak v životě obyčejného člověka.

Církev předepisovala, jak se mají lidé v určité dny chovat, co si mají myslet a co zbožného dělat, ale reálně se vždy řídili svým rozumem a z předepsaných zásad plnili jen část. Řadu předpisů si přetvářeli k obrazu svému. Z tohoto důvodu není možné striktně od sebe tyto sféry oddělovat. Církevní rok tedy představuje jakousi ideu a lidový rok je pak skutečností, v níž se spojuje „oficiální“ s „neoficiálním“.

Pokud si vezmeme liturgický rok, existuje v něm spleť hierarchie christologických, mariánských a světeckých svátků.⁷⁶ Pro každý den lze v církvi přiřadit průměrně kolem osmnácti proroků, světců a mučedníků.⁷⁷ V lidovém roce nic takového nenalezneme. Struktura lidového roku však nebyla o nic méně složitá. Liturgický rok české církve ještě ve 12. století je obtížné detailně rekonstruovat. Obyčejní lidé vnímali církevní rok patrně ve větších celcích, a především v jeho vrcholech.⁷⁸ Základem života lidí byly dny pracovní – všední. Byla jich většina, zvláštní režim pak měly neděle, ať už v církevním roce, tak v lidovém.

Neděle byla svátečním dnem v obou případech, v neděli se nepracovalo. Již ve 12. století církev se dožadovala dodržování sedmého dne odpočinku. Poukazuje na to i legenda Utrpení svatého Václava, která zmiňuje odstrašující případ ženy, která porušila nedělní klid a chopila se práce. A trestem jí bylo ochrnutí ruky.⁷⁹ Dny vyplněné lopotou a dřinou pravidelně i nepravidelně střídaly dny sváteční. „Koncem středověku zabraly téměř třetinu kalendáře.“⁸⁰

Církevní rok se dělí do dvou hlavních období, která představují Vánoce a Velikonoce. Vánoce začínal církevní rok a ve středověku byly velmi oblíbeným svátkem. K Vánocům a Velikonocům se připojují ještě dva významné svátky – Svatodušní svátky a svátek Božího těla. Zbytek roku byl vyplněn svátky různých svatých, k nimž se pojily také lidové zvyky.

⁷⁵ SMETÁNKÁ, Zdeněk: Legenda o Ostojovi, s. 119.

⁷⁶ VONDRUŠKOVÁ, Alena: Český lidový a církevní rok, s. 10.

⁷⁷ JARCOVSKÝ, Jaroslav: Příběh českých Vánoc, Praha, 2011, s. 136.

⁷⁸ SMETÁNKÁ, Zdeněk: Legenda o Ostojovi, s. 238.

⁷⁹ Laurentius, Passio s. Wenceslai, in: FRB I, (ed.) EMLER, Josef, Praha 1873, s. 167–182. Monachi Sazaviensis Continuatio Cosmae, in: FRB II, (ed.) EMLER, Josef, Praha 1874, s. 238–281.

⁸⁰ PETRÁŇOVÁ, Lýdia: Průvodce všedním životem ve středověku, Úvaly, 2005, s. 24.

Církevní svátky vycházely z liturgického kalendáře a měly svá závazná pravidla. Základem bývala slavnostní bohoslužba a s ní související náboženské úkony – přijímání, zpověď, požehnání. Rovněž byly pro daný den předepsány modely chování – půst, modlitba. Ne však všechny církevní svátky představovali u prostého lidu zbožné dny. V kostele vyslechli slavnostní mši a po opuštění kostela se lidé věnovali jiné zábavě.

Tradiční venkovské zvyky měly hospodářský význam, jednalo se o zvyky spojené s jarní orbou, výhonem dobytka, se žněmi, vinobraním a návratem dobytka z pastvy.⁸¹ Řada zvyků pak měla společenský, stmelovací charakter. Oblíbeným zvykem byly občůzky a koledování. Církev tyto zvyky odsuzovala, protože představovali velmi rozpustilou až mnohdy nemravnou zábavu.⁸²

V lidovém roce hrály podstatnou roli magické dny, nejčastěji spojené s přírodou a děním v ní. Již od pradávna se konaly obřady spojené s jarní rovnodenností, letním a zimním slunovratem. Magické praktiky se vykonávaly, aby si lidé zajistili pomoc přírody a předešli tak škodám, které mohla způsobit. Na jaře symbolicky pohřbívali zimu – Morenu, letní slunovrat vítali pálením ohňům a zimní byl věnován věštění, aby tak zjistili, co jim přinese následující rok.

Lidé v této době žili v neustálém strachu, ať už ze strany přírody, nebo ničivých nájezdníků, proto se různými praktikami snažili nebezpečí odvrátit. Činili tak zakázanými činnostmi – nedodržovali například omezení prací o velikonočních svátcích, zákaz předení na sv. Kateřinu a další. *“Někteří etnografové soudí, že zákaz předení souvisí s uctíváním nějaké starší, předkřesťanské bytosti, ochránkyně domácích prací, na což by ukazovala i občas zjišťovaná připomínka obětiny v podobě pohoštění, zanechaného někdy v domě přes dlouhou noc.”*⁸³ Podobně věřili lidé ve středověku, že některé dny jsou pro člověka šťastné a jiné nešťastné. Každý den v týdnu měl svou zvláštní důležitost, což mělo nemalý význam v soukromém i veřejném životě, například ve čtvrtek se například nemělo plést.⁸⁴

⁸¹ VONDRUŠKOVÁ, Alena: Český lidový a církevní rok, s. 12.

⁸² Tamtéž, s. 13.

⁸³ SMETÁNKA, Zdeněk: Legenda o Ostojovi, s. 243.

⁸⁴ ZÍBRT, Čeněk: Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy: prstonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk. Praha, 1889, s. 252-253.

3.1 Výroční slavnosti, svátky a obřady

Sváteční chvíle a slavnosti sdílela společně celá vesnice. Mnohé z těchto svátků měly obřadní charakter. Z liturgického hlediska se církevní kalendář rozděluje do dvou hlavních období, vánočního a velikonočního, na jehož závěr připadají letnice.⁸⁵ K těmto základním svátkům křesťanství se přidávají ještě dva významné svátky, a to na přelomu jara a léta Svatodušní svátky a Boží tělo. Během roku se pak slaví řada svátků významných světců (např. 2. února – uvedení Páně do chrámu – Hromnice, 15. srpna – Nanebevzetí Panny Marie, 28. září – slavnost sv. Václava, 1. listopadu – slavnost všech svatých, 8. prosince – slavnost Neposkvrněného početí Panny Marie, a další).

Svátky představovaly vrchol ročního cyklu. Dále také koleda, která byla přijetím přání zdaru. Původně byla aktem zajištění prosperity zvnějšku. Jarní svátky byly asi nejvýznamnější, protože docházelo k obrodě přírody.

Svátek měl pro středověkého člověka hlubší význam. Nebyla to jen doba zábavy a odpočinku.⁸⁶ O velikonočních svátcích, např. na Velký pátek probíhalo omývání tváře a koupele v tekoucí vodě. Velikonoční obchůzky hrkačů byly aktem zahánění zlých sil. V období velkých svátků docházelo také k přiblížení světa živých se světem mrtvých. Jako příklad může být uveden velikonoční provod – vzpomínka na mrtvé. A ještě dodnes někde bývá zvykem prostírat na Štědrovečerní večeři pro zesnulé jedince. Na mrtvé se nezapomínalo ani o masopustu.

Důležitým svátkem byly také Dušičky, ve kterých splynul svátek Všech svatých (1. listopad) a Památka zesnulých (2. listopad). Lidé v tento den navštěvují hroby zesnulých a modlí se za jejich duše, aby byly osvobozeny od hříchů. Slavnosti stanovila sice křesťanská církev, ale mají rovněž pohanskou tradici. Uctívání předků bylo předkřesťanské období velmi důležité. Lidé věřili, že se v tento čas mohou mrtví vracet mezi živé. Většina velkých svátků zachovává kontakt s mrtvými. „*Svět živých a mrtvých se o velkých svátcích silně navzájem přibližuje a zase vzdaluje.*“⁸⁷ Vzpomínka na mrtvé představuje důležitý okamžik jak o Vánocích a Velikonocích, tak o letnicích, masopustě a posvícenských hodech.

⁸⁵ MOTLOVÁ, Milada: Průvodce lidovou kulturou, s. 245.

⁸⁶ SMETÁNKA, Zdeněk: Legenda o Ostojovi., s. 235.

⁸⁷ Tamtéž.

3.1.1 Vánoce

Vánočním svátkům předchází advent. Slovo advent pochází z latinského *adventus*, což znamená příchod. Trvá 22 až 28 dní a je přípravou na oslavu příchodu Božího syna. Mohl však trvat i 40 dní stejně jako velký půst na jaře. Obsahuje čtyři neděle a končí až o západu slunce na Štědrý den. Začátek adventu je pohyblivý, protože podle liturgického kalendáře začíná nedělí, která je nejbližší svátku sv. Ondřeje (30. listopadu). V době raného křesťanství byl advent delší, ale postupně se ustálil na čtyřech nedělích. Adventní doba patří k těm nejstarším oslavám církevních svátků. Již ve čtvrtém století se slavil na území dnešního Španělska a Francie a v šestém století se slavil také v Římě.⁸⁸

V tomto období církev nařizovala navštěvovat co nejvíce bohoslužeb, konzumaci střídmych jídla a pití, rovněž se lidé měli vyhýbat zábavám, tanci, zpěvu a tělesným rozkoším. Tento půst se církvi nedařilo prosazovat, protože zimní období bylo tím, kdy si lidé mohli užívat volna a chtěli se bavit, protože na hospodářství bylo nejméně práce z celého roku. Svou roli sehrávala i tradice oslav zimního slunovratu.

Vánoční doba trvá dvanáct dní a advent, který jim předchází, má být časem rozjímání a pokání. Církev tak chtěla zabránit pohanským zvykům, které se k tomuto údobí pojily a vázaly se na kult slunce. Lidé se v tomto období obávali o svůj život, neboť vycházeli z představy, že s úbytkem slunečního světla se stávají temné síly mocnějšími.

Podle pradávnych představ slunce bojovalo s temnými zimními démony, kteří chtěli sluneční božstvo ovládnout a zmocnit se tak pozemského světa. K tomu, aby démonické síly zahnali nebo alespoň oslabili, bylo třeba hluku, který démonické síly podle nich nesnášely, a převleků. Převleky umožňovaly změnu totožnosti a tím mátly démony a temné síly.⁸⁹ Z podobného důvodu zdobili své domy jehličnany, protože zeleň symbolizovala život. S tím je rovněž spojen další lidový zvyk.

V předvečer svátku sv. Lucie (na 13. prosince podle juliánského kalendáře připadal zimní slunovrat) obcházely domy bílé lucky a s husím křídlem vymetaly tmu ze zákoutí domů či bílily kus stěny.⁹⁰ Lucky neměly se světicí nic společného. Byly to tajemné, mlčenlivé, bílé, někde ale černě oděné ženské postavy. V některých místech se chovaly vlídně, jinde děsivě.⁹¹ Strašili děti a kontrolovaly hospodyně, jestli mají uklizeno.

⁸⁸ VONDRUŠKOVÁ, Alena: Český lidový a církevní rok, s. 20.

⁸⁹ MOTLOVÁ, Milada: Průvodce lidovou kulturou, s. 196.

⁹⁰ SMETÁNKA, Zdeněk: Archeologické etudy: osmnáct kapitol o poznávání středověku. Praha, 2003, s. 232.

⁹¹ MOTLOVÁ, Milada: Průvodce lidovou kulturou, s. 197.

Na Moravě chodily lucky s husím křídlem. „Z pohanských rituálů k ochraně člověka před démony se staly zvyky výročních zábav, které nejen obveselovaly, ale také upevňovaly sousedské vztahy.“⁹²

Církev se snažila tyto pohanské zvyky vymýtit, proto na čas zimního slunovratu ustanovila oslavu narození Ježíše Krista a na počátek zimy svátky významných světců, aby k nim lidé soustředili svou pozornost. Po sv. Martinovy, sv. Kateřině a sv. Ondřejovi v kalendáři přibýly svátky sv. Barbory, sv. Mikuláše a sv. Lucie.

Pro dobu první poloviny dvanáctého století byly Vánoce vymezeny dnem narození Krista (25. prosince) až po Zjevení Páně (6. ledna).⁹³ Vánoční svátky se běžně slaví tři dny: Štědrý den, Boží hod vánoční a svátek sv. Štěpána. Připojují se k nim ještě dva následující dny, svátek sv. Jana Evangelisty (27. prosince) a svátek Mláďátek (28. prosince), který je připomínkou malých chlapců, které nechal Herodes v Betlémě vyvraždit. Pro církev však trvají dvanáct dní, což zahrnuje Nový rok (1. ledna) a již zmíněný svátek Tří králů (6. ledna).

Nejvíce předkřesťanských zvyků a pověr se váže na Štědrý den, který je posledním dnem příprav na vánoční svátky. Štědrý den je však chybné označení, protože správně by se mělo hovořit pouze o Štědrém večeru, jakožto předvečeru Narození Páně. Vánoce jako takové začínají až s vyjitím první večerní hvězdy.

K Vánocům v minulosti patřila koleda. Koleda měla v první řadě magický smysl, protože lidé věřili v sílu slova. Přáli svým blízkým a sousedům štěstí a zdar a za to dostávali drobné dárky.⁹⁴ Koleda se rovněž pojila se zábavou. Církev se sice snažila koledě vtisknout náboženský ráz, ale příliš se jí to nepodařilo.

Jan z Holešova v *Largum sero* uvádí, že původ tohoto obyčeje tkví v dobách, kdy Čechové byli ještě pohany, a uctívali babylonského boha Béla. Koledování má souviset s pochůzkami s Bělovou modlou, při nichž zpívali, a které vykonávali každý první den v měsíci (calenda – podle toho kalendují) na oslavu tohoto boha. Aby církev vymýtila tento zvyk, rozhodla se pozměnit jeho podobu. Nadále probíhaly první den v měsíci, ale místo Bělovi modli, nosili kříž s umučeným Kristem.

⁹² MOTLOVÁ, Milada: Průvodce lidovou kulturou, s. 197.

⁹³ SMETÁNKA, Zdeněk: Legenda o Ostožovi, s. 243.

⁹⁴ VONDRUŠKOVÁ, Alena: Český lidový a církevní rok, s. 40.

Tento zvyk měl podle autora vydržet až do doby sv. Vojtěcha, který kalendování omezil pouze na předvečer Narození Páně a pozměnil název na koledování, aby již nebyl spojován s Kalendami a tím s pohanským bohem Bélem.⁹⁵ Pohanské obyčeje tak proluly s církevními svátky, a dokonce i některé tajemné postavy putující v období adventu vesnicemi, přijaly jména světců, často i bez očividných souvislostí.⁹⁶

Vánoce jsou asi tím nevhodnějším příkladem přežívání pohanských zvyků, nejlépe je to možné vidět na symbolice Štědrého večera. Svědectví o tom představuje například pojednání, které napsal také Jan z Holešova. *Largum sero* popisuje pouze sedm štědrovečerních zvyků, ale autor podotýká, že jich existuje daleko víc. Zmiňuje například zvyk předávání dáreků předvečer narození Krista. Ale upozorňuje na to, že někteří neobdarovávají na památku nebeského seslání Božího syna, nýbrž proto, aby se jich po celý další rok drželo štěstí. Věřili totiž tomu, že ten, kdo tohoto večera neobdaroval jiného, do roka a do dne zchudne. Ti, kteří tak činili, přecházeli dle něj na ďáblovu stranu.

V *Largum sero* je rovněž zmiňován zvyk dodržování půstu do východu první hvězdy, který je připomínkou strážců, jež bděli až do soumraku, než se objevila hvězda, zvěstující narození Krista. Ale někteří půst nedodržovali, přejídali se a opijeli se. K počtě ďábla bděli až do ranních hodin a svatou noc promrhali hrou v kostky, při které zkoušeli, zda budou mít štěstí v následujícím roce. Až když zvonilo na jitřní, šli spát a spali, až do východu slunce. Někteří z nich prospali všechny mše toho významného svátku.⁹⁷ Podobné jednání popisuje ještě před ním arcibiskup Arnošt z Pardubic z roku 1357.⁹⁸

Podle Jana z Holešova se během vánočních svátků provádělo nejvíce kouzel z celého roku. To samozřejmě souvisí s tím, že Vánoce připadají na období zimního slunovratu, který byl klíčovým okamžikem v běhu času. Nejnáchylnější k používání kouzel jsou dle něj ženy, které kouzel užívají k zajištění přízně a lásky mužů. Jan z Holešova ve svém pojednání dává jednotlivé zvyky do souvislostí a nahlíží na ně ze dvou stran – z křesťanského pohledu a demonstruje lidovou podobu.

Pohanský základ měl mít i obyčej, kdy se na sv. Štěpána nechával světit oves pro koně. Podle slovanské lidové víry byl sv. Štěpán patronem koní a dle pozdějšího výkladu neměl být

⁹⁵ JAN Z HOLEŠOVA, JAN Z HOLEŠOVA: O sedmi štědrovečerních zvycích: *Largum sero* Jana z Holešova, Ostrava, 2014, s. 128-133.

⁹⁶ MOTLOVÁ, Milada: Průvodce lidovou kulturou, s. 196.

⁹⁷ JAN Z HOLEŠOVA, JAN Z HOLEŠOVA: O sedmi štědrovečerních zvycích: *Largum sero* Jana z Holešova, s. 102-105.

⁹⁸ VONDRUŠKOVÁ, Alena: Český lidový a církevní rok, s. 39.

oves určen pro koně, ale mělo se jeho posvěcením zajistit dobré úrody.⁹⁹ Podobně jako se na sv. Štěpána světil oves, se na sv. Jana Evangelistu světilo víno a také pili na jeho počest, na památku toho, že pil jedovatý nápoj. Věřili, že kdo pil posvěcené víno, tomu pak neměli škodit jedovatí živočichové.¹⁰⁰

Vánoce nastával až 6. ledna na Zjevení Páně. V tento den se konaly očistné a ochranné obřady týkající se především vchodů. A pomalu už nastával čas myslet na nadcházející polní práce. Vánoce se staly významným svátkem během středověku. Podobu Vánoc značně ovlivnil František z Assisi, který roku 1223 založil tradici „betlémů“, protože v obci Greccio ve střední Itálii slavil vánoční mši před inscenací jesliček s živými lidmi a zvířaty. Vánoční stromek, který je pro nás neodmyslitelně spjat s vánočními svátky, je až novodobá záležitost.

⁹⁹ ZÍBRT, Čeněk: Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy: prstonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk, s. 271-272.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 273.

3.1.2 Velikonoce

Velikonoční svátky jsou připomenutím umučení a zmrtvýchvstání Ježíše Krista. Navázaly na židovský svátek pesach, připadající na první jarní úplněk. Velikonoce jsou pohyblivými svátky. Odvozují se od lunárního kalendáře, vždy se slaví po prvním jarním úplňku. Výpočet křesťanských Velikonoc byl stanoven již v roce 325 na nicejském koncilu. Velikonoční neděle může připadnout nejdříve na 22. března a nejpozději 25. dubna. Přesné tabulky pro určování Velikonoc vytvořil již v pátém století patriarcha Kyril.¹⁰¹

Předvelikonoční doba začíná hned po masopustu Popeleční středou a trvá až do Bílé soboty, někdy se uvádí jako poslední den Velký pátek, jindy až neděle.¹⁰² Přívlastek popeleční je odvozen od toho, že v ten den věřícím dělá kněz v kostele popelem křížek na čelo jako znamení pomíjivosti pozemského života a pokory.¹⁰³ Předvelikonoční doba je období půstu, trvajícího čtyřicet dní, obsahující šest nedělí a každá má své charakteristické pojmenování. Celá postní doba je přípravou na oslavu Velikonoc.

První postní neděle se latinsky nazývá *Invocabit*, lidově Černá. Tato barva je z důvodu, že během půstu si ženy na znamení půstu braly tmavé šátky. Někde se jí také říkalo Pučálka podle jedno z typických postních jídel, připravovaného z naklíčeného – napučného hrachu. Druhá postní neděle Pražná, latinsky *Reminiscere*, je rovněž pojmenovaná podle pokrmu pražmo, které se připravovalo z nezralých upražených obilných zrn. Třetí neděle *Oculi*, lidově nazývaná Kýchavná, má odvozené pojmenování podle pověry o kýchání. Lidé věřili, že se v tento den kýchá na zdraví. Kýchnul-li někdo třikrát, měl být po celý rok zdravý.

Čtvrtá postní neděle *Laeter*, Družebná nese pojmenování odvozující se od společenského života. Toto pojednání můžeme nalézt například v pojednáních Tomáše Štítného. Patrně se odvozuje od starodávné slavnosti mládeže, která se mohla scházet, popíjet a zpívat si. Tento výklad je však sporný. Spíše je pravděpodobnější, že by výklad mohl souviset s námluvami. Na Družebnou neděli se totiž plánovali svatby a družba při nich sehrávala důležitou roli.¹⁰⁴

Pátá neděle, Smrtná, latinsky *Judica* je nazvána podle lidového obřadu vynášení smrti. S křesťanskými svátky nijak nesouvisí a církve jej zprvu i zakazovala jako pohanský.¹⁰⁵ Vychází z kultovního vztahu k přírodě a magických obřadů, kterými na jaře přivolávali slunce a životodárnou vodu. Ze vsi se se vynášela slaměná figura na kůlu jako symbol zimy. Figura se nesla vesnicí za zpěvů a různých dramatických projevů a za vsí hodila buď do vody, nebo ze

¹⁰¹ VONDRUŠKOVÁ, Alena: Český lidový a církevní rok, s. 98.

¹⁰² Tamtéž, s. 103.

¹⁰³ MOTLOVÁ, Milada: Průvodce lidovou kulturou, s. 185.

¹⁰⁴ VONDRUŠKOVÁ, Alena: Český lidový a církevní rok, s. 106.

¹⁰⁵ MOTLOVÁ, Milada: Průvodce lidovou kulturou, s. 186.

skály, případně se spálila. Po jejím zničení nosila děvčata do vsi „lito“, což byla pestře zdobená zeleň, aby se tak otevřela cesta létu a slunci.¹⁰⁶ Napodoboval se tak příchod lepší doby.

Poslední, šestou nedělí Květnou, latinsky *Palmarum*. Květná neděle je velmi významným svátkem, představuje poslední termín, kdy bylo možné přivést „léto“ a současně velký jarní termín „magie zeleně“.¹⁰⁷ Rovněž jí začíná pašijový týden, slaví se na počest Ježíšova vjezdu do Jeruzaléma. Lidový název byl také Palmová, odvozující se od toho, že Kristus byl v Jeruzalémě vítáná palmovými ratolestmi. V našich podmínkách lidé nahrazovali palmové ratolesti větvičkami jívy („kočičky) nebo jiných stromů. Tyto větvičky se nechávaly v kostele požehnat, aby pak chránily celý dům i hospodářství a zabraňovaly bolestem a nemocem. Kočičky se také někdy polykali, aby se tak předcházelo zimnici a bolestem v krku, dávaly se rovněž dobytku.

Pašijový týden představuje konec předvelikonočního půstu. Začíná Květnou nedělí a pokračuje Modrým pondělím, Žlutým úterým, Škaredou, nebo Černou středou a Zeleným čtvrtkem.¹⁰⁸ Těchto pět dnů se podle bible vztahuje příběh konce Ježíšova života. Zásadní význam mají poslední tři dny, které se nazývají posvátným třídenním – *Triduum sacrum* – Velký pátek, Bílá sobota a Boží hod. Jednotlivé dny pašijového dne obsahují řadu lidových pověr a zvyků.

Na modré pondělí se podle lidových představ mělo doma uklidit, v úterý se pak speciálně vymetaly pavučiny. Na Škaredou středu se neměl nikdo mračit, aby se nepodobal Jidášovi, který se prý mračil na Ježíše a zradil ho římským vojákům. Odtud pojmenování Škaredá.¹⁰⁹ Zelenému čtvrtku se říkalo podle zelené liturgické barvy v kostele. Ve čtvrtek naposledy zazněly kostelní zvony, než „odlétly“ do Říma a ztichly až do soboty. Zelený čtvrtek byl předposledním dnem půstu a v tento den se jedla hlavně zelenina a luštěniny.

Velký pátek je pro křesťany dnem smutku, tichého rozjímání a přísného půstu. V tento den se připomíná smrt Ježíše Krista, kolem poledne byl ukřižován, odpoledne zemřel a večer byl uložen do hrobu. Lidová víra do něj začlenila magické rituály a pověry, týkající se především vody a země.¹¹⁰

¹⁰⁶ MOTLOVÁ, Milada: Průvodce lidovou kulturou, s. 186.

¹⁰⁷ SMETÁNKA, Zdeněk: Legenda o Ostojovi, s. 253.

¹⁰⁸ VONDRUŠKOVÁ, Alena: Český lidový a církevní rok, s. 113.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 114.

¹¹⁰ MOTLOVÁ, Milada: Průvodce lidovou kulturou, s. 187

Za úsvitu lidé chodili k pramenům a studánkám, aby tak vykonali rituální očistu. Tradice v tento den zakazovala hýbat se zemí a jiná pověra zase hovořila o otvírání země a nacházení pokladů, jež ukrývala. Řada pověr byla spojena se strachem z čarodějnic a nebezpečí uhranutí.

Bílá sobota byla posledním dnem půstu, název pochází od bílého oděvu, který nosili lidé připravující se na křest. Bílá sobota je dnem příprav na Kristovo zmrtvýchvstání. Radost nad jeho vzkříšením provází vyzvánění zvonů a zpěv. Důležitou úlohu mělo také světlo a oheň. Světily se ohně a po bohoslužbě se před kostelem pálily ohně, nazývané také Jidášovy. Lidé pak uhlíky a ohořelá dřívka nosili domů a z dřivek vytvářeli Jidášovy křížky do polí na ochranu před kroupami a povodněmi. Uhlíky pak sloužily v nových domech jako ochrana před požárem.¹¹¹ Od posvěceného ohně se zapaloval paškál, velká svíce, která se přinesla do kostela, a věřící si od ní připalovali svíce a odnášeli posvěcený oheň domů.¹¹²

Na Boží hod křesťané slaví vzkříšení a věčný život, je to velký sváteční den. Dopoledne se v kostele koná „velká“ bohoslužba, při níž se žehnají velikonoční pokrmy, které si věřící přinesli do kostela. Po bohoslužbě následoval sváteční oběd. Bylo běžné, aby se o pokrmy hospodáři dělili s domácími zvířaty a kousek obětoval i zemi a vodě (například hodil do studny).¹¹³ Zde je opět možné spatřovat spojení křesťanské víry s pozůstatky starého kultu přírody.

Velikonoční pondělí, tzv. Červené stojí mimo křesťanskou tradici.¹¹⁴ Je to den pomlázky a představuje oslavu jara. Pomlázka vychází z obřadu omlazování (pomlazování). Chození na pomlázku má svůj původ v předkřesťanských dobách. Mrskáním napučeným prutem mělo způsobovat omlazující účinky a zároveň vyhánět zlo, aby bylo dosaženo účinnějšího výsledku, užívalo se zapletených prutů. Zvyk se vyvinul do podoby, kdy muži šlehají ženy za odříkávání velikonočních popěveků nebo říkanek. Ženy jim následně dávají pomlázku v podobě barveného vajíčka. V dnešní době se mladším koledníkům dávají sladkosti a dospělým se pak nalévá alkohol. Vajíčka mívala nejčastěji červenou barvu, odtud se ujal název Červené pondělí.¹¹⁵

Vejce bylo vnímáno jako symbol života a jeho obnovy, rovněž je do dnešních dnů pojmáno jako symbol Velikonoc. Na Velikonoc se vajíčka barvila, aby se znásobila jejich moc. Nejstarší doklady o barvených vejcích u nás nalezneme na pohřebišti ve Velkých

¹¹¹ VONDRUŠKOVÁ, Alena: Český lidový a církevní rok, s. 118.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ MOTLOVÁ, Milada: Průvodce lidovou kulturou, s. 188. A VONDRUŠKOVÁ, Alena: Český lidový a církevní rok, s. 119.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 188.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 189.

Hostěrádkách na Břeclavsku, které jsou datovány mezi lety 1020-1030.¹¹⁶ Od 12. století se v evropském prostředí setkáváme s tzv. *benedictio ovorum* – „*žehnání vajec*“.¹¹⁷ Vejce se stalo součástí velikonočního cyklu a někdy se objevovalo přímo na oltáři v kostele jako symbol vzkříšení či samotného Krista.

Velikonoce pak doznívají ještě následující neděli – provodní, kdy lidé chodili navštěvovat hroby svých blízkých a přinášeli na ně něco ze svých potravin. Ještě dnes se můžeme setkat s takovými dary na některých hřbitovech. Další období postupně následuje k letnicím, které se slaví 50 dnů po Velikonocích.

Mezníkem tohoto období je považován svátek sv. Jiří (24. dubna). V představách venkovských lidí figuroval tento svátek jako čas, od kdy se otvírala země. Odtud je známa pranostika: „*Na sv. Jiří vylézají hadi a štíři.*“ V pozdější době se k tomuto datu pojil zvyk svatojiřských ohňů. Důležitější roli však představují až ohně o filipojakubské noci.¹¹⁸

¹¹⁶ VONDRUŠKOVÁ, Alena: Český lidový a církevní rok, s. 124.

¹¹⁷ SMETÁNKA, Zdeněk: Legenda o Ostojovi, s. 195.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 255.

3.1.3 Letnice a další významné svátky

Podobně jako zimní slunovrat si i letní udržoval své mimořádné postavení, spojené s magickými a náboženskými představami a rituály. Letnice jsou oslavou léta, která má předkřesťanský původ. Proto církev na dané období napasovala svatodušní svátky a na květen a červen soustředila několik dalších církevních svátků christologického cyklu.¹¹⁹

Termín svatodušních svátků se odvíjí od data Velikonoc, můžou se tedy konat v květnu i v červnu. Sedm týdnů po Vzkříšení se slaví seslání Ducha svatého, což je událost, kdy apoštolové získali duchovní sílu šířit nové učení. Tato slavnost je třetím nejvýznamnějším bodem liturgického roku.¹²⁰ Při této příležitosti se často uděluje svátost biřmování. Svatodušní slavnosti začínají svátkem Nanebevstoupením Páně.

Další neděli po svatodušních svátcích se slavil svátek Nejsvětější Trojice a následuje svátek Božího Těla, který připadá na čtvrtek po Nejsvětější Trojici a je posledním svátkem Letnic. K Letnicím se rovněž váže mnoho obyčejů. Některé z nich popisuje již Kosma ve své kronice. Kníže Břetislav podle Kosmy zakazuje o letnicích nosit ke studánkám dárky, zabíjet zvířata a obětovat je zlým duchům.¹²¹

Jedním z nejstarších zvyků bylo čištění studánek, nebo také otvírání či vylévání studánek. Vykonávalo se proto, aby se zajistila čistá voda a dostatek vláhy pro úrodu. Tohoto obřadu se účastnily mladé dívky – panny. Vykonával se před východem slunce nebo po jeho západu. Dívky studánky vyčistily a následně obložily zelenými věnečky s květinami. Poté se jedna z nich oblékla za královnu a obcházela domy ve vesnici.¹²² Z této pochůzkou se asi vyvinuly tzv. královničky, které získaly kolední charakter. Hra na královnu neboli královničky byla občůzková hra, která měla různé varianty. Dívky si zvolily jednu z nich za královnu a ostatní byly její družičky. Chodily po vesnici, zpívaly písně, tančily a navštěvovaly jednotlivé domy a rozdávaly drobné zelené ratolesti. Obchůzky mohly vykonávat pouze nevinné dívky – panny.¹²³

Mimo jiné se v období Letnic také odehrávaly občůzky polí a humen vesnic, při nichž probíhaly magické obřady na zajištění dobré úrody, zaháněli se tak rovněž zlé síly, krupobití, povodně. Oblíbené byly obřadní hry na krále, které mají hlubokou tradici v řadě zemí Evropy, nejen slovanských, ale také v Německu, Francii, Anglii, Rakousku nebo skandinávských

¹¹⁹ VONDRUŠKOVÁ, Alena: Český lidový a církevní rok, s. 143.

¹²⁰ Tamtéž, s. 144.

¹²¹ Viz níže, s. 45.

¹²² VONDRUŠKOVÁ, Alena: Český lidový a církevní rok, s. 148.

¹²³ MOTLOVÁ, Milada: Průvodce lidovou kulturou, s. 191.

zemích.¹²⁴ O tom, jakou měly původní podobu, se nám dochovalo jen poskrovnu informací. Hry byly doménou chlapců. V dnešní době je známá tzv. jízda králů, která se do podoby, jak ji známe, vyvinula někdy v 18. století.

Pro středověkého člověka byl velmi důležitý svátek Nanebevzetí Panny Marie, který se konal 15. srpna. V kostele nechávaly světit květiny a semena, které někteří užívali k pověrám a magickým praktikám, někdy v léčitelství.¹²⁵ Po svatodušních svátcích následovalo v křesťanském kalendáři liturgické mezidobí, které přináší vrchol léta a nástup podzimu.¹²⁶ Spojuje se se svátkem **sv. Matouše** (21. září).

Rozmanité magické praktiky a pověry se konaly v samotný den slunovratu. Vzdával se díky životodárnému slunci, proto se zapalovaly ohně, které zároveň sloužily jako oběť bohům. Slunovrat byl vhodný čas i pro milostné čarování. Dívky splétaly věnečky, které pak házely do vody. O západu slunce je házely, aby se dozvěděly, jestli se vdají do vsi nebo mimo ni. Chlapci pak přeskakovali ohně, aby tak získali jeho sílu.¹²⁷

Aby křesťanská církev pohanské praktiky narušila, umístila sem svátek sv. Jana Křtitele (24. červen). Tak jak tomu obvykle bylo, obě tradice spolu proluly, a tak se zapalovaly svatojánské ohně, které měly chránit před temnými silami. Podobně jako filipojakubské (30. duben) se rozdělávaly na návrších za obcemi. Kolem ohňů se scházeli mladí i staří. Filipojakubská noc je dnes známá spíše jako pálení čarodějnic a slaví se také v německy mluvících zemích a Skandinávii pod názvem Valpuržina¹²⁸ noc.

V den slunovratu se lidé domnívali, že kouzelné síly vstupují do rostlin a byliny v tuto noc natrhané rostliny měly mít silnější účinek. Tzv. svatojánské koření, natrhané před svítáním nebo v podvečer svatojánské noci, se užívalo v lidovém léčitelství.¹²⁹ Ryze pohanské byly představy, že některé rostliny dají člověku nadpřirozené schopnosti, například, že se člověk může stát neviditelným.

¹²⁴ VONDRUŠKOVÁ, Alena: Český lidový a církevní rok, s. 151.

¹²⁵ ZÍBRT, Čeněk: Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy: prstonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk, s. 161-162.

¹²⁶ JARKOVSKÝ, Jaroslav: Příběh českých Vánoc, Praha, 2011, s. 137.

¹²⁷ MOTLOVÁ, Milada: Průvodce lidovou kulturou, s. 188. A VONDRUŠKOVÁ, Alena: Český lidový a církevní rok, s. 192.

¹²⁸ Sv. Valburga byla anglosaská princezna, misionářka, řeholnice řádu benediktinek a abatyše německého kláštera Heidenheim. Je uctívána katolickou církví jako světice. Stadlers Heiligen-Lexikon: Walburga (Walpurgis) - Ökumenisches Heiligenlexikon. Heilige, Namenstage, Patrone – Ökumenisches Heiligenlexikon [online]. Dostupné z: <https://www.heiligenlexikon.de/Stadler/Walburga.html>

¹²⁹ VONDRUŠKOVÁ, Alena: Český lidový a církevní rok, s. 157.

Podobně jak se slavily slunovraty, se oslavovala sklizeň. Pojily se s nimi různé obětiny a hostiny, pití alkoholu a zábava, často i erotická. Obřady se vykonávaly především proto, aby se ochránila úroda před bouřemi a krupobitím. Byly do jisté míry obdobou antických Dionýsií a Bakchanalií.¹³⁰

Po sklizni následovaly dožínky nebo také obžínky. Dožínky se na konci 18. století staly reprezentativní ukázkou venkovského života. Veselí probíhalo i při těchto zemědělských obřadech. Na počest posledního sklizeného snopu se připravovalo slavnostní jídlo.

Po žních následovalo vinobraní a ve chmelových oblastech sklizeň chmele. Chmelové oslavy „dočesná“ nebo „očešky“ se podobaly dožínkám. Jako vinobraní se chápala jak samotná sklizeň vína, tak oslava na její ukončení. Na závěr vinobraní se konala hostina, zpívalo se a tancovalo podobně jako v případě dožínek.

¹³⁰ VONDRUŠKOVÁ, Alena: Český lidový a církevní rok, s. 159.

3.1.4 Výroční slavnosti – masopust, posvícení a hody

Původní význam výročních slavností, které tvořily hlavní osu vesnického společenského života, spočívá v dávných předkřesťanských dobách. Slavnosti se odvíjely především od ročního období. „V jejich načasování se prolíná přirozený a logický rytmus hospodářského roku s hlavními body astronomického kalendáře, zejména slunovratů, jimž mnohé kultury přisuzovaly magický význam.“¹³¹ Například předjaří se neslo ve znamení přípravy půdy. Za symbolické datum byl považován sv. Řehoř, s nímž se spojoval počátek prací. Od toho známe pranostiku: „*Na svatého Řehoře, líný sedlák, který neoře.*“

Sedláci byli v bezprostředním kontaktu s přírodními jevy a venkovské obyvatelstvo bylo závislé na úrodě. Bylo tedy nutné pozorování přírodních jevů, a to souviselo s udržováním starých animistických, manistických či démonických představ a zlomků jim odpovídajících obřadů.¹³² Do této „pohanské“ linie vstoupila ve středověku církev se svými slavnostmi tak, aby pohanské rituály co nejvíce překryla. Ve většině případů se však křesťanské svátky a obřady propojily s předkřesťanskými lidovými tradicemi, v mnoha z nich dokonce i s jejich magickými a pověrečnými prvky.

Slavnosti se konaly ve významné dny, kdy se slavil svátek některého světce. Takovým příkladem je sv. Václav. Oslavy svátku sv. Václava a archanděla Michaela byly významnými hospodářskými daty. Od 28. resp. 29. září bylo možné podle tradice začít pást dobytek na strništích, což bylo v nejbližším okolí obce.¹³³

Sv. Ondřej je zase spojován s věštěním budoucnosti, zároveň je církevním patronem svateb a podle lidové víry patron přímo nevěst, proto je jeho svátek spojován s věštěním, které mělo mladým dívkám odhalit, jestli se provdají.

V zemích západní Evropy se vyskytuje zvyk konaný v květnovém cyklu, který zachycuje řada literárních a uměleckých děl. Jedná se o zasazování májky. Chlapci z vesnic nosili na první květnou neděli májovou větévku, kterou umísťovali zahrady dívčina domu, kde zůstala až do východu slunce. Následující den si dívky májky vzaly a zazpívaly májovou koledu.¹³⁴

Kromě církevních a hospodářských svátků existovaly ještě další příležitosti k oslavám. Dny vhodné ke slavení byly i ty, které představovaly významné události v kruhu rodinném. Důvodem k veselí bylo třeba narození nového potomka, významným okamžikem pro člověka byl také sňatek. Svatba většinou byla významnou událostí nejen pro nejbližší příbuzné, ale také

¹³¹ SMETÁNKA, Zdeněk: *Legenda o Ostojevi*, s. 184.

¹³² *Tamtéž*, s. 193.

¹³³ VONDRUŠKOVÁ, Alena: *Český lidový a církevní rok*, s. 170.

¹³⁴ VERDON, Jean: *Volný čas ve středověku*, 36-37.

pro celou vesnici. Svatba započala církevním obřadem a po něm následovala už volná zábava. Důležitými dny byly i další chvíle rodiny jako křest a pohřeb a mimo jiné mimořádné události jako byla například korunovace panovníka.

Předpokládá se, že ještě v polovině 12. století, kdy byly tehdejší farní sítě ještě řídké, se pohřby konaly i na hřbitovech bez kostelů, ale církví posvěcených, sloužících i více vesnicím, a někdy i bez účasti kněze. O průběhu pohřbu téměř nic nevíme. V dřívější době se na upokojení mrtvých konaly oběti mrtvým *sacrificia mortuorum*, kterým se měli mrtví upokojit. Západoevropské texty pak ještě uvádějí vzpomínkové dny na mrtvé, konané sedmý a třicátý den po smrti. V tyto dny se měly konat hostiny.¹³⁵

Jednu z nejvýznamnějších výročních slavností však představuje masopust. Jeho název nevychází ze spojení slov „maso“ a „půst“, jak by se mohlo zdát. „*Naši předkové zřejmě tedy spojily „maso“ s významem slova „pustit“, tedy dovolit, nikoliv maso „opustit“ či od něj „upustit“.*¹³⁶ Právě masopust byl obdobím zabíjaček. Masopustní svátky se původně nepojily k žádnému pevnému datu, nakonec se ustálili na masopustní úterý. V období masopustu se také ale hodně předlo, aby se všechna přadlena stihla naplnit do konce masopustu, než započnou práce na poli také pro hospodyně

Masopust začínal po Třech králích a končil Popeleční středou. Jeho konec je závislý na datu Velikonoc a končí tak v rozmezí od poloviny února do počátku března. V této době se již začínalo myslet na práci na poli. Masopust představoval dobu hodování a veselí mezi dvěma postními dobami. V profánní rovině prodlužoval církevní svátky.¹³⁷

V období masopustu podle obecného soudu dokázala církev svůj vliv prosadit nejméně z celého roku. Především v závěru masopustu, kdy probíhalo největší veselí. Poslední tři dny, tedy o masopustní neděli, v pondělí a úterý, které jsou zvány ostatky, končiny, fašank či přímo masopust, se konají různé rituální úkony, průvod masek, scénické výstupy a končí taneční zábavou.¹³⁸ Existuje mnoho teorií o původu a významu tohoto svátku. Pravděpodobně navazuje na starověké bakchanálie, které se konaly na počest boha úrody a vína Dionýsa (Bakcha).¹³⁹

Ostatky měly svou předehru již ve čtvrtek, který byl nazýván Tučným, nebo také Tlustým. V tento den se scházeli sousedé, aby společně pojedli, pobavili se a zatancovali.

¹³⁵ SMETÁNKÁ, Zdeněk: Legenda o Ostojovi, s. 288.

¹³⁶ MOTLOVÁ, Mílada: Průvodce lidovou kulturou, s. 201.

¹³⁷ VERDON, Jean: Volný čas ve středověku, s. 35.

¹³⁸ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina: Lidové zvyky, Praha, 2004, s. 13.

¹³⁹ VONDRUŠKOVÁ, Alena: Český lidový a církevní rok, s. 76.

Závěrečným dnem masopustu bylo úterý, „*hod d'ábelský*“, kdy k tancování přibýly maškarní obchůzky. Maškary bavily, žertovaly, ale musely dodržovat jistá pravidla, která se vztahovala k typům masek, která vycházela z dávných symbolů a úkonů prosperitní a plodnostní magie.¹⁴⁰

K masopustu patřil průvod masek, který probíhal jak ve městech, tak na venkově. Lidé se převlékali za blázny a různé fantastické bytosti, téměř vše bylo dovoleno. Asi nejstarší byly masky zvířecí. Jejich původ a význam se odvozuje od pohanských rituálů. Tomáš Štítný ze Štítného označil na konci 14. století tyto oslavy za „*hod d'ábelský*“.¹⁴¹ Podle etnografů, že některé figury masopustního tance stylizovaně napodobovaly páření dobytka.

Masopustu se také někdy říkalo svátek bláznů. Jednalo se o jakýsi vzdorosvátek, který byl namířen proti zavedenému společenskému pořádku. Dalo by se říci, že v jistém slova smyslu byl kritikou stávajících pořádků.¹⁴² Masopust byl také svátkem jídla a pití a na konci zimy se jím uzavíral cyklus výročních slavností. Po masopustu následuje příprava na Velikonoce. Nejstarší zmínka o masopustu v Čechách se datuje do druhé poloviny 13. století, tedy doby vlády Přemysla Otakara II.¹⁴³

Další velký svátek celého období je Uvedení Páně do chrámu nebo Očištění Panny Marie (2. února), který je známý spíše jako Hromnice. Při tomto svátku se v kostele svěcí svíce, dříve ještě sůl, anebo také zrní. Jeho smysl pro obyčejného člověka není zcela jasný. Mohl by snad být pozůstatkem nebo odrazem římské kultury.¹⁴⁴

Velkým svátkem pro „obyčejného“ člověka bývaly také hody, které byly předobrazem budoucího dostatku. Týkaly se nejen lidí, ale také domácích zvířat, majetku, stromů v zahradě i polí.¹⁴⁵

Posvícení a hody byly největší a nejslavnostnější události podzimního období, měly charakter výroční slavnosti a týkali se celé obce. Provázány byly s ukončením zemědělských prací a se sklizní. Nevycházely z církevního kalendáře a slavily se hostinami, tancem a průvody. Tomáš Štítný popisuje slavnost jako „rozpuštěné veselí“ a dále kritizuje, že nedbají církevní slavnosti a raději vyhledávají pití a krčmy¹⁴⁶.

¹⁴⁰ MOTLOVÁ, Milada: Průvodce lidovou kulturou, s. 201.

¹⁴¹ VONDRUŠKOVÁ, Alena: Český lidový a církevní rok, s. 77.

¹⁴² VERDON, Jean: Volný čas ve středověku, s. 33.

¹⁴³ ZÍBRT, Čeněk: Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy: prstonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk, s. 21.

¹⁴⁴ SMETÁNKA, Zdeněk: Legenda o Ostojovi, s. 249.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 232.

¹⁴⁶ ZÍBRT, Čeněk: Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy: prstonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk. Praha, s. 165.

Církev se těmto oslavám snažila dát zbožnou náplň, proto se posvícení konala podle data, kdy byl vysvěcen místní kostel.¹⁴⁷ Posvícení se také často slavila o svátku sv. Havla v říjnu nebo sv. Martina na začátku listopadu.

Včetně příprav mohlo posvícení trvat tři až sedm dní. Hlavním dnem posvícení byla neděle. Na začátku dne proběhla ranní mše a po ní následoval oběd, který měl být nejbohatším obědem celého roku. Pamatovalo se i na mrtvé, v pondělí se chodilo s knězem k hrobům blízkých a modlilo se za jejich duše. Ke starým zvykům posvícení patřilo obřadní usmrcování zvířete, především se jednalo o berana či kohouta. Důležitým aktem bylo pomazání přihlížejících krví obětovaného zvířete.¹⁴⁸

Nejstarší záznamy o církevním posvícení nalézáme už ve staroslověnské legendě o smrti sv. Václava, kdy Boleslav pozval bratra Václava, aby k němu přišel na posvěcení chrámu, a oba pak strávili pěkný čas.¹⁴⁹ Tradice posvícení se v pozměněné podobě dochovala až do dnešních dnů. V polovině 19. století bylo úředně zakázáno usmrcování jakéhokoli zvířete.

¹⁴⁷ VONDRUŠKOVÁ, Alena: Český lidový a církevní rok, s. 174.

¹⁴⁸ MOTLOVÁ, Milada: Průvodce lidovou kulturou, s. 195.

¹⁴⁹ Viz Gumpold, Vita Venceslai, in: FRB I, (ed.) EMLER, Josef, Praha 1873, s. 155-156.

4 Kult a magie

První archeologické doklady o křesťanství u nás jsou doloženy kolem roku 800. Zásadní změna nastává v okamžiku, kdy první historický kníže přijal křest. Podle Kosmy tak učinil kníže Bořivoj se svou ženou Ludmilou někdy v první polovině osmdesátých let 9. století. Do Čech přicházeli hlavně bavorští kněží, kteří šířili křesťanství. Jednalo se především o misionáře z kapituly sv. Jimrama v Řezně.¹⁵⁰ Prosadit nové náboženství, nebylo nijak lehké. Ještě sv. Vojtěch si stěžuje na nedodržování křesťanských zásad, a to v okruhu širší skupiny vládnoucích elit. Základnu pro šíření křesťanství poskytlo založení pražského biskupství v roce 973.

Dovršením úsilí o christianizace velmožské vrstvy až za knížete Břetislava, kdy po vyhlášení hnězdenských nařízení dochází ke stíhání a potlačování starých zvyklostí.¹⁵¹ Již od 12. století napomáhaly prohlubovat křesťanskou víru kostely vznikající i na venkově. Na začátku druhé poloviny 12. století nechal pražský biskup vytvořit instituci arcijáhnů, kteří měli dozírat na vše, co se týkalo duchovních záležitostí všech obyvatel Čech.¹⁵²

Než se však obyvatelé naší země s křesťanstvím, trvalo to velmi dlouhou dobu. Než se křesťanství podařilo zakořenit, uctívali lidé jako božstva přírodní živly. Slunce bylo jejich dárce života, země byla živitelka všech lidí, oheň byl zdrojem tepla a světla a naprosto nezbytná k životu byla voda. Pro předkřesťanské projevy víry užíváme označení „pohanství“, které je odvozeno z latinského „*paganus*“, což znamená venkovan či sedlák.¹⁵³ Toto pohanské náboženství mělo své základy ve víře v mocné přírodní i nadpřirozené síly.

Přeneseně se pak slovo „pohan“ užívalo k označení nepokřtěného člověka vyznávajícího víru založenou na mnohobožství. Souviselo to s tím, že když se koncem prvního tisíciletí začalo u nás šířit křesťanství, lidé, především na venkově se vzdávali svého původního náboženství jen těžce. Řadu magických a pověrečných prvků začleňovali do nové, křesťanské víry. Vzniklo tak tzv. dvojvěří, které se tradovalo v lidové duchovní kultuře v mnoha zvycích, výročních obyčejích řadu staletí až do 19. a na některých místech až do 20. století.¹⁵⁴

¹⁵⁰ PETRÁŇOVÁ, Lýdia: Průvodce všedním životem ve středověku, s. 15.

¹⁵¹ SMETÁNKA, Zdeněk: Legenda o Ostojovi, s. 191.

¹⁵² Tamtéž, s. 194.

¹⁵³ MOTLOVÁ, Mílada: Průvodce lidovou kulturou, s. 206.

¹⁵⁴ Tamtéž.

Ještě na konci 19. století popisuje František Bartoš, že: „*jejich křesťanství jest namnoze jen vnější rouškou, zpod níž na povrch se tlačí nejméně dvě třetiny starobylého pohanství po dávných předcích zděděné.*“¹⁵⁵ Poměrně živým jevem bylo milostné čarování, které se nám prolíná celým obdobím christianizace a také protireformací a přetrvává rovněž ještě v 19. a 20. století. Dalším oblíbeným druhem používání magie byly léčitelské praktiky, ať už se týkaly uzdravování dobytka nebo samotných lidí.¹⁵⁶

Rozdíl mezi náboženstvím a magií je podle Richarda Kieckhefera v tom, že v náboženství lidé boha/bohy pokorně prosí, zatímco v případě magie si pomoc božských bytostí nebo sil vynucují a pokoušejí se s nimi manipulovat, a obyčejní lidé příliš ostře nerozlišovali mezi donucením a prosbou při použití kouzel. Podle něj je velmi těžké rozlišit, co je ještě náboženství a co už je magie.¹⁵⁷ Náboženství je oficiální a veřejné magie je naproti tomu soukromá a neoficiální.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Navrátilová, Alexandra: Magické praktiky lásky v kontextu lidové víry, *Folia ethnographica*, 2009/43, s. 14.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 14.

¹⁵⁷ KIECKHEFER, Richard: *Magie ve středověku*, s. 31.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 10.

4.1 Lidová magie

Magie představuje různé rituály, které pomocí nadpřirozených sil vyvolávají tajemné, iracionální jevy a napomáhají zajistit požadovaného výsledku. Předpokladem magie je, že osoba věří v existenci nadpřirozeného světa a že s ním umí komunikovat.¹⁵⁹ Magie byla přítomna v životě „obyčejných“ lidí po celá staletí. Magické prvky obsahovaly zahajovací činnosti hospodářských prací. Sloužily jako ochrana pole, zvířectva, domácnosti, důležité místo taktéž měla magie v milostných vztazích.

Řada magických rituálů byla rovněž součástí výročních zvyků a slavností. Lidová kultura dokázala propojit tradiční magické myšlení s křesťanskou vírou a obřady katolické církve, asi nejlépe je to možné vidět na velikonočních a vánočních svátcích. Mezi lidmi se spíše praktikovala pozitivní magie, někdy se však užívalo i negativní magie. Určit hranici, co patřilo do „bílé“ a co do „černé“ magie bývá ale sporné.

Většinou záleží na úhlu pohledu. Milostná magie byla považována za negativní, protože se snažila ovlivňovat vůli jiného člověka. *“Kouzelnické postupy byly ve skutečnosti stejné jako techniky léčebné nebo ochranné magie: lektvary, zaklínadla a amulety, často doprovázené různými rituály.”*¹⁶⁰ Kouzla užívaná se špatným úmyslem označujeme jako kletby, objevovaly se často v podobě pozmeněného požehnání nebo zaklínadla.

V češtině znamená magie čarování, nebo také kouzelnictví. Ti, jež magii užívali, se rozlišovali podle toho, jaké magie, k jakému účelu a jakým způsobem jí bylo užito. Pojmenování „čaroděj“, „čarodějnice“ či „čarodějnictví“ si vysloužilo negativní význam, protože takové osoby bývaly nejčastěji spojovány s negativní, „černou“ magií. Méně negativní konotaci nesou pojmenování „čarodějka“, „čarodějník“, a „kouzelník“, „kouzelnice“. Takto označované osoby bývaly spojovány spíše s pozitivní, „bílou“ magií.¹⁶¹ V písemných pramenech se setkáme s různým označením.

Například v *Homiliáři opatovickém* se vyskytují následující označení pro tzv. odborníky: *maleficus* – čarodějníci, *maleficae* – čarodějnice, *sortileges* – *losníci*, *carios* – čarodějové, *imprecarii* – zaklínači, *precantatores* – zařikávači, *incantatores* – zařikávači, *herbarius* – bylinkáři, *divinos* – věštci, *auguratrices* – věstkyně.¹⁶²

¹⁵⁹ MOTLOVÁ, Mílada: Průvodce lidovou kulturou, s. 221.

¹⁶⁰ KIECKHEFER, Richard: Magie ve středověku, s. 102.

¹⁶¹ MOTLOVÁ, Mílada: Průvodce lidovou kulturou, s. 222.

¹⁶² Dynda, Jiří: Slovanské pohanství ve středověkých latinských pramenech, Praha, 2017, s. 188-193.

Homiliář opatovický (*Homiliaarum quod dicitur Opatovicense*) pochází z doby okolo roku 1150. Obsahuje 133 kázání, některá jsou převzata, ale nalezneme tam také původní, domácí kázání ke svátku českých světců. Kromě kázání v této sbírce nalezneme i množství poznámek a symbolů pocházejících od minimálně čtyř různých autorů.¹⁶³ Patrně vznikl pro potřeby samotného kláštera, nese totiž *ex libris* kláštera v Opatovicích. Nebo byl vytvořen pro potřeby některého z církevních hodnostářů. Autorství je u tohoto díla sporné. Možný autorem by mohl být biskup Heřman – 10. pražský biskup, současník kronikáře Kosmy a dvorní kaplan přemyslovských knížat.¹⁶⁴ V 18. století jej našel Bohuslav Balbín v Klementinu.

Právě v *Homiliář opatovický* se jako jeden z mála pramenů dotýká nekřesťanských zvyků, které se mezi lidmi udržovaly. Zmiňuje různé magické praktiky,¹⁶⁵ ale také uctívání idolů,¹⁶⁶ a stromů a studánek.¹⁶⁷ Brojí také proti důvěře v nejrůznější lidové náboženské specialisty. Nabádá lidi, aby nezatajovali zaříkávání, čarodějnictví a všelijaké jiné podivnosti. A pokud by o někom takovém věděli, mají povinnost jej nahlásit, aby byli napraveni. V těchto kázáních jsou specialisté kritizováni, homilia varují před magií a vyhledáváním těchto lidí a kárají důvěru, kterou do takových „obyčejní“ lidí vkládají.

Pokud se člověk takovými praktikám věnuje, není podle homilií zatracen, existuje možnost vykoupení:

*„Za všechny druhy škodlivé magie a zaříkávání a rouhání nebo popření víry a křtu lze s milostí Boha všemohoucího, svatých a spravedlivých lidí neustálými modlitbami a vyznáváním se Bohu a kněžím a rozhřešením, s pomocí dobrých skutků a řádné nápravy, získat odpuštění.“*¹⁶⁸ Pokud ale někdo setrvá v nevěře, pocházející od ďábla, nezaslouží si nic jiného než smrt a nikdy nedosáhne Božího království.¹⁶⁹

Čaroděje, hadače a věštce nalezneme rovněž v *Kosmově kronice*, kde měli být z českých zemí vyhnáni knížetem Břetislavem. Konkrétně je v kronice napsáno, že kníže Břetislav: *„nechal vyhnat všechny čaroděje, hadače a věštce, také dal pokácet a spálit háje a stromy, jenž na mnoha místech prostý lid ctil. Dále pověrečné zvyky, jež vesničané, ještě napolo pohané,*

¹⁶³ Dynda, Jiří: *Slovanské pohanství ve středověkých latinských pramenech*, Praha, 2017, s. 194.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 251.

¹⁶⁵ *Homiliaarum quod dicitur Opatovicense* I30, I31, I52, I79, I104

¹⁶⁶ *Homiliaarum quod dicitur Opatovicense* I82, I85

¹⁶⁷ *Homiliaarum quod dicitur Opatovicense* I85, I131

¹⁶⁸ *Homiliarium quod dicitur Opatovicense*, s. [79]: *„Maleficia autem genera omnia et incantaciones et sacrilegia vel denegatio fidei atque baptismi cum misericordia dei omnipotentis et sanctorum atque iustorum hominum oracione cum poenitentia perseverante et confessione incessante deo et sacerdotibus et indulgenciam ac veniam cum instancia bonorum operum et emendacionem condignam possunt promereri, ...“*

¹⁶⁹ Tamtéž, s. [104].

zachovávali v úterý nebo ve středu o letnicích tím, že přinášeli dary, u studánek zabíjeli oběti a zlým duchům obětovali, dále pohřby, které se děly v lesích a na polích, a hry, jež podle pohanského obřadu konaly na rozcestích a křižovatkách pro odpočinutí duší, a konečně i bezbožné kratochvíle, jež vykonávali nad svými mrtvými, volajíce prázdne stíny a majíce škrabošky na tvářích, takovéto ohavnosti a jiné bezbožné výmysly vyplenil ten dobrý kníže, aby se nadále neděly v božím lidu.“¹⁷⁰

Záznamy o nekřesťanských praktikách nekončí ani ve 12. a 13. století. Další můžeme najít například v sedmdesátém čtvrtém článku provinciálních statut z listopadu 1349, kde se objevuje usnesení zakazující všechny čarodějně praktiky pod trestem exkomunikace, statuta z let 1362-1363 obsahovala výstrahu zažehnavání proti nemocem lidí i zvířat. Statuta z let 1380-1384 brojila proti vynášení smrti.¹⁷¹

K magickým praktikám rovněž patřilo nošení ochranných amuletů, které křesťanská církev považovala za nositele zla. Byly oblíbené a církvi se je nepodařilo vymýtit až do novověku. Nejstarší známe z Čech asi z druhé poloviny 9. století z knížecího hrobu v Kolíně.¹⁷² Jsou zmiňovány i v *Homiliáři opatovickém*. Není, však blíže specifikováno, k čemu mohly amulety – filacteria a návazy – ligatury sloužit, a z čeho byly vyráběny. Není možné s jistotou tvrdit, jestli se jednalo o skutečnou praxi, se kterou se autor či autoři homiliáře setkali, nebo se jedná o praktiky běžně tradované v takovémto typu literatury, bez přímé souvislosti se skutečností. Ligatury – *ossum vel herbarum* – z kostí a rostlin se vyskytují i v západoevropských raně středověkých pramenech.

V předkřesťanské době má kořeny i iniciační a apotropajní rituál postřížin, se kterým se setkáváme ve svatováclavských legendách. Mohli bychom jej zařadit do skupiny ochranné magie. Jako další příklad obranné magie bychom mohli uvést ukládání stavebních obětin do základů nových budov.

V Čechách se tento rituál objevuje až ve 12. století, a to v podobě, kdy již byl formován v podobě „ukládání čtyř plaketek se symboly evangelistů pod čtyři hlavní nároží stavby“.¹⁷³

¹⁷⁰ Cosmae Pragensis Chronica Boemorum, III/1, s. 161: „*omnes magos, ariolos et sortilegos extrusit regni sui et medio, similiter et lucos sive arbores, quas in multis locis colebat vulgus ignobile, extirpavit et igne cremativ. Utem et supersticiosas institutiones., quas villani, adhuc semipagani, in pentacosten tertia sive quarta feria observabant, offerentes libamina super fontes mactabant victimas et demonibus immolabant, item sepulturas, que fiebant in silvis et in campis, atque scenas, quas ex gentili ritu faciebant in bivius et in trivius quasi ob animarum pausionem, item et iocos profanos, quos super mortuos suos inanes cientes manes ac induti faciem larvis bachando exercebant, has abminationes dux bonus, ne ultra fierent in populo Dei, exterminavit*“.

¹⁷¹ SPUNAR, Pavel: Napětí mezi oficiálním a „lidovým“ náboženstvím ve středověku, s. 95.

¹⁷² SMETÁNKA, Zdeněk: Legenda o Ostojovi, s. 205.

¹⁷³ SOMMER, Petr: Začátky křesťanství v Čechách: kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury, s. 37-38.

Svědectví o těchto rituálech nám převážně poskytují archeologické doklady. Základní půdorys většiny budov bývá pravoúhlý a skýtá tak čtyři zlomy, která jsou „kritickým místem, kde se uplatňuje úhelný kámen (*lapis angularis*), který váže vždy dvě stěny k sobě... nároží jako citlivá místa stavby, která je třeba chránit obětinou.“¹⁷⁴ Platilo to také pro církevní stavby.

Dalším pozůstatkem předkřesťanských tradic, bylo noční bdění nad mrtvými. Podle Kosmy¹⁷⁵ a Homiliáře opatovického¹⁷⁶ se mělo podobat bujarému veselí s tancem. Církev byla s takovým jednáním ve velkém rozporu a rozhodně jej odmítala akceptovat. „Do oblasti komunikace s mrtvými patří i další odsuzované pověrečné praktiky, například nekromantie, nebo různé formy zařikávání nebo věštb.“¹⁷⁷

Značně problematická oblast věštb byl výklad snů a vizí. Diskutovaný byl především mezi středověkými učenými, protože bylo obtížné odlišovat dobré sny od těch špatných, které mohly být dílem démonů nebo ďáblem. Nakonec se ustálil názor, že sny jsou přijatelné, pokud neodporují Božím cnostem a obdobně tomu je i s jejich výkladem.¹⁷⁸

Všechny magické akce, které bývaly užívány, jsou založeny na dvou základních myšlenkových postupech. První z nich je analogie, nápodoba, z něhož vychází magie podobnosti. Základem je přesvědčení, že jistá podobnost jevu či předmětu reálného a magického pomůže dosáhnout kýženého efektu. Takovým příkladem by mohla být figurka vyrobená ze dřeva nebo z jiného materiálu, v níž je zastoupený samotný člověk. Druhým je představa, že věci nebo jejich oddělené části si ponechávají své původní vlastnosti původního celku a zůstávají s ním nadále ve spojení. Jedná se zde o magii kontaktní, kdy při manipulaci, byť jen s malou částí celku, je ovlivňována zbývající část celku. Obě větve magie často fungují pospolu a jsou neoddělitelně propojené.¹⁷⁹

¹⁷⁴ SOMMER, Petr: Začátky křesťanství v Čechách: kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury, s. 145.

¹⁷⁵ Cosmae Pragensis Chronica Boemorum, III/1, s. 161: „... quas ex gentili ritu faciebant in biviviis t triviisquasi ob animarum pausationem, item et iocos profanos, quos super mortuos suos inanes cientes manes ac induti faciem larvis bacando exercebant...“

¹⁷⁶ Například se uvádí v textu Homiliáře: „Carmina diabolica, quae super mortuos nocturnis horis, vulgus facere solet, et cahinnosquos exercet, in contestationes dei omnipotentis, vetate.“ - Zakažte ďábelské zpěvy a chechot, které má lid popíraje všemohoucího Boha a zvyku provozovat v noci nad mrtvými. (*Homiliarium quod dicitur Opatovicens, [131]*).

¹⁷⁷ SOMMER, Petr: Začátky křesťanství v Čechách: kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury, s. 48.

¹⁷⁸ SMETÁNKA, Zdeněk: Legenda o Ostojovi, s. 210.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 216.

4.2 Lidové léčitelství

V *Homiliáři opatovickém* se mimo jiné setkáváme s výše zmíněnými *herbarius* – bylinkáři a stejně jako ostatní jsou zakázáni, protože se v něm píše: „[A]ť se [lidé] uchylují jenom k Bohu, jeho svatým a svaté Matce, Boží církvi a leda snad k věřícím lékařům (*medici*) pro léky na různé nemoci, ale bez zařikávání; a musí být pevní ve víře“.¹⁸⁰ Zařikávání bylo jedním z důležitých léčebných prostředků, zařikávalo se proti bolestem, vředům, krvácením z nosu a proti řadě dalších chorob.

Pravidla týkající se léčitelské praxe se liší místo od místa v celé Evropě.¹⁸¹ Řada magických praktik se v léčení uplatňovala. Tímto „odvětvím“ se zabývaly především ženy – bylinkářky, kořenářky, napravovačky. Magické rituály, které přesahovaly léčbu, jako bylo zaklínání, milostné věštění vykonávaly zaklínačky, zaklínači. Zaklínači – *incantatores* jsou taktéž zmíněni v *Homiliáři opatovickém*, ale pouze jako glosa společně s bylinkáři – *herbarios*. Doslova bychom *imprecarios* asi přeložili jako vyvolávače (od latinského slova *imprecor* – vzývat, vyvolávat). Jiří Dynda tvrdí, že se jedná o ojedinělý výskyt tohoto slova.¹⁸²

Existoval bezpočet variant věštění, poznávali jím předurčený osud. Jednou z variant bylo *observatio*, druh věšty jejíž základ spočívá v pozorování znamení. Takovým znamení bylo například kýchnutí, obličejový tik. Dobrý ale i zlým znamením mohl být i přelet ptáka. Samostatnou kategorií pak tvoří pozorování nebeských a meteorologických úkazů. Tyto jevy pečlivě zaznamenávali i kronikáři, se zprávami o nich se setkáváme jak u Kosmy, tak u Mnicha sázavského a v Letopise Kanovníka vyšehradského.

Dalším druhem věštění byla oneiromantie, výklad snů. „*Lidová oneiromantie znamenala prosté porovnání snů s budoucími událostmi: například sny o vodě mohly znamenat smrt utopením.*“¹⁸³ Pověry všeho druhu byly užívány k předpovídání osudu.¹⁸⁴ Někteří lidé věřili, že když potkají mnicha nebo kněze a nepokřijou se, přinese jim to smůlu. V upravené formě se tato pověra zachovala do dnešních dnů, a to v různých formách. Na některých územích naší země se lidé při setkání s jeptiškou pokřijou, v podivnějších případech si odplivnou, aby tak zabránili smůle.

¹⁸⁰ Homiliarium quod dicitur Opatovicens, [132]: „...ad deum et sanctos eius et ad sanctam matrem ecclesiam dei auxilia querere, nisi ad medicos fideles adiutoria pro infirmitatibus variis sine incantacione; et quisquis hoc fecisset, puram inde agat penitentiam et confessionem.“

¹⁸¹ KIECKHEFER, Richard: *Magie ve středověku*, s. 79.

¹⁸² Dynda, Jiří: *Slovanské pohanství ve středověkých latinských pramenech*, Praha, 2017, s. 194-197.

¹⁸³ KIECKHEFER, Richar: *Magie ve středověku*, s. 106.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 107.

Někde zase záleží na počtu jeptišek, se kterými se jedinec setká. Podle některých autorů se věštilo i hodem kostkou. Takový druh věštění se nazýval divinatio. Ze středověku je doloženo i lití olova, které také mělo poodhalit roušku osudu.¹⁸⁵

Léčitelky a léčitelé, kteří vyznávali křesťanskou víru, věřili, že jejich nadání je božím darem, a proto se během svých úkonů dovolávali jeho pomoci i pomoci svatých patronů. Tento vztah vycházel ze staré víry v pomoc ochranného božstva.¹⁸⁶ Léčitelky a kořenářky užívaly různých bylin k léčení neduhů. Mnohé přírodní prostředky a praktiky se ukázaly jako účinné a začaly být přijímány bez předsudků. Rostliny, které byly využívány, měly také jistý symbolický význam, neboť zeleň byla symbolem života. Představovaly jakousi paralelu lidského života – od semene přes klíčení, růst, květ, plod až k úhynu.¹⁸⁷

Při praktikách lidových léčitelů bylo kromě bylin užíváno i pověr, které zahrnovaly různá zařikání, vymýtání a žehnání. Z rostlin se hodně užívalo řebříček nebo třeba svčených kočiček, které se užívali proti bolesti v krku.¹⁸⁸ Proti bolestem se užíval blínový olej, březová šťáva měla pomáhat na potenci, na různé neduhy pomáhala cibule, devětsil pomáhal například proti horečce, vlašovičnick byl skvělý na léčení bradavic, proti různým zlým kouzlům měl působit hledík, na hojení ran měl fungovat jitrocel.¹⁸⁹

Podobně jako cibule měl mnoho použití v lidovém léčitelství česnek. Kromě toho, že se jej užívalo proti nemocem, stejně tak se praktikoval jako ochrana a na zahánění zlých mocností. Zlý duchové podle pověstí také nenáviděli petržel.¹⁹⁰ Speciální vlastnosti měla mít čekanka, zvaná také „koření svatého Petra“, pokud byla utržena na sv. Petra a Pavla, měla osoba, která se jí dotkla získat lásku.¹⁹¹

Nebyly to ale pouze rostliny, které se v lidovém léčitelství užívalo. Základní ingredience tvořily také části těl živočichů nebo jejich exkrementy, například kočičí výkaly měly fungovat na zimnici a zároveň působily proti plešatosti.¹⁹² Byliny a rostliny se často měly trhat ve specifickou denní dobu, například před východem slunce.

¹⁸⁵ SMETÁNKÁ, Zdeněk: *Legenda o Ostojovi*, s. 209.

¹⁸⁶ MOTLOVÁ, Milada: *Průvodce lidovou kulturou*, s. 222.

¹⁸⁷ *Tamtéž*, s. 211.

¹⁸⁸ Viz výše podkapitola o velikonočních svátcích.

¹⁸⁹ ČIŽMÁR, Josef: *Lidové lékařství v Československu*, Brno, 1946, s. 184-193.

¹⁹⁰ *Tamtéž*, s. 190.

¹⁹¹ *Tamtéž*, s. 184.

¹⁹² KIECKHEFER, Richard: *Magie ve středověku*, s. 86.

Byliny a masti se často míchaly se svčenenou vodou. Magické účinky měl třeba i dub a sporýš. „*Současná slovenská etnografie zaznamenala znalost více než stovky hlavních a účinných bylin užívaných při léčení lidí i zvířat.*“¹⁹³

Bylinné a živočišné léky se polykaly nebo aplikovaly přímo na tělo. Rostliny a zaříkávadla se užívala v momentě, kdy už nemoc vypukla. Aby se chorobě předcházelo, užívalo se amuletů, návěsů a talismanů. Sloužily především k psychickým účelům. Fungovaly také na zahánění nemocí, ale především chránily své nositele před útoky neviditelných nepřátel. Jednalo se ve většině případů také o rostliny a části zvířecích těl, například králičí pacička. Z rostlin se používala například snítka rozmarýny, která připevněná na dveře měla zahánět hady. Pokud ji ale člověk nosil přímo u sebe, udržovala zlé duchy v bezpečné vzdálenosti.¹⁹⁴

Talismany se od amuletů maličko liší, především tím, že talismany obsahují slova nebo alespoň písmena, kterým se přisuzuje obdobná moc jako rostlinám a zvířecím amuletům.¹⁹⁵ Někdy se jako amulet využívaly hostie, protože „*proští lidé plně nechápali význam eucharistie*“.¹⁹⁶

V případě různých zaříkání a zaklínání bylo užíváno částí křesťanské liturgie vytržené z kontextu bez znalosti jeho skutečného významu. Běžně se také používaly známé modlitby jako „Otče náš“, nebo „Zdravas Maria“.¹⁹⁷

Kromě nemoci těla existovaly, stejně jako tomu je dnes, duševní choroby, které se projevovaly zvláštním chováním, v těžkých případech apatií, agresí a špatně zvládaným chováním. Jako příčina těchto nemocí byli označováni démoni. Aby se nemocný uzdravil, užívalo se exorcismu, vyhánění zlého ducha – démona. Vykonávali jej zaříkávači a stejně tak církevní osoby.¹⁹⁸

Další léčebnou praktikou bylo vykuřování, které po celý středověk patřilo k oblíbeným jednáním. Na bolesti, mimo jiné i zubů se například užívalo vajíčko, které se přikládalo především u malých dětí na tvář.¹⁹⁹

¹⁹³ SMETÁNKÁ, Zdeněk: Legenda o Ostojovi, s. 225.

¹⁹⁴ KIECKHEFER, Richard: Magie ve středověku, s. 95.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 96.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 100.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 90.

¹⁹⁸ SMETÁNKÁ, Zdeněk: Archeologické etudy: osmnáct kapitol o poznávání středověku. Praha, 2003, s. 224.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 228.

4.3 Pověry – víra v nadpřirozené bytosti

Pod pojmem pověra, latinsky *superstitio* se obvykle rozumí předsudek, který vychází z nepodložené víry v tajemné jevy a nadpřirozené bytosti, které mohou mít vliv na realitu. Křesťanství vnímá pověry jako úchylku náboženského cítění, které je opakem víry, či na víru pochybenou.²⁰⁰ Značné množství nepochopených věcí jevů bylo vnímáno jako nadpřirozené, strašidelné.

Strach z neznáma, nutnost chránit se před nebezpečím vedla „obyčejné“ lidi k pověrečnému myšlení a jednání. Projevovalo se to různě, od víry v tajemné bytosti a jevy až po pověrečné pohlížení na lidi s neobvyklým vzhledem, znalostmi či chováním. Například člověk se srostlým obočím nebo dítě narozené se zuby mohlo být považováno za „můru“ – bytost, která je schopna různých proměn, aby se v noci dostala do obydlí a tam sála lidem z prsou krev nebo je dusila.

Pozůstatkem kultovního vztahu k přírodě můžeme spatřovat v bytostech, kterými si lidé personifikovali přírodní živly, například vodníci, rusalky, bludičky, divoženky, lesní mužíky, hejkaly, ohnivce. Další jsou bytosti z jiných světů, z představ o démonických silách pocházely představy čertů, klekánic, polednic, rarášků a šotků.

Pověry vztahující se ke zlým silám byly spojovány s čarodějnicemi. Křesťanství původně vnímalo čarodějnictví jako projev hlouposti a nevzdělanosti. Církev je považovala za primitivní pověru a snažila se lid v tomto ohledu vzdělávat. Během 15. století se však situace změnila, církev začala čarodějnictví vnímat jako kacířství a spiknutí s ďáblem, podezřelé pak začala církev pronásledovat.²⁰¹

Další úrodné pole pro pověry byl posmrtný svět. Tajemno, které záhrobí obklopuje, lidi fascinovalo již do dávnověku. Fantazie s vírou v posmrtnou existenci člověka nechávala do lidského světa vstupovat duše zesnulých i různá stvoření z onoho světa. Víra v duchy i možnost s nimi komunikovat byla živá v 19. století a v 21. století bychom takové jednice našli.

V případě smrti nepokřtěného člověka lidé často věřili v možnost jeho proměny v revenanta.²⁰² V lidové démonologii je představa o revenantech bohatě doložena především archeologickými nálezy. Obecně se však pod pojmem revenat rozumí člověk, který se po své smrti vrací do světa živých. Příčinou jeho návratu může být, že pozůstali příliš truchlí, a mrtvý tak nemůže najít klidu, proto trápí živé. Dalším důvodem může být zanedbaný pohřeb, špatný oblek do rakve, nevyřízená věc, dluhy či závazky. Ale mohou to být také sebevrazi či vrazi,

²⁰⁰ MOTLOVÁ, Milada: Průvodce lidovou kulturou, s. 224.

²⁰¹ Tamtéž, s. 225.

²⁰² GUREVIČ, Aron: Nebe peklo svět, s. 189.

kteří se před smrtí nepřiznali. Také lidé zabítí ve válce nebo při nehodě se měli stávat revenanty. „*Strach z jejich proměny v demony, strach tázající se, zda jsou mrtví dostatečně uspokojeni a dobře odděleni od živých, obava, zda se někteří z nich, zvláště pak ti, jejichž pozemská pout' byla poznamenána něčím neobvyklým, skutečně i domněle nebezpečným, nemohou vracet zpět do světa živých a zde škodit.*“²⁰³

S posmrtným světem se nejčastěji v českém prostoru spojuje bytost můry, nebo také mory, či bytosti jí podobné. Nejstarší zpráva je dochována u kronikáře Neplacha. Záznamy se vážou k letům 1333 a 1340.²⁰⁴ v druhém záznamu kronikář popisuje ženu, která po smrti vstávala z hrobu a chodila mořit lidi. Ustalo to, až tehdy, když její tělo spálili. Věřilo se, že můra, nebo mora navštěvuje domovy lidí a z nemluvnat vysává životní energii. Můry ale nesáli pouze malé děti, ale také dospělé.²⁰⁵

Mory a upíři – revenanti, bývaly v lidovém prostředí likvidovány několika způsoby. Prvním z nich bylo znehybnění. Jedinci tak bylo buď přibitím do hrobové jámy, nebo svázáním, či zatížením kameny, znemožněno se pohnout a nemohl se dostat z hrobu, aby škodil živým.. Další možností bývalo částečné nebo úplné spálení. Tento způsob popisuje i výše zmiňovaný Neplach. Oheň měl zde očištnou a ochrannou moc. Upíři se také často pro zmatení pohřbívali do hrobu obráceně – obličejem do země, aby se mu nepodařilo najít cestu zpět. Závažnějšími opatřeními pak bývalo odnětí hlavy ještě před pohřbem, nebo různé posmrtné poškozování těl.

Všechny případy jsou doloženy podle archeologických nálezů z 9. a 10. století a podle některých badatelů dokonce ještě v 11. a 12. století.²⁰⁶ V tomto pozdějším období, ale nemůžeme s jistotou tvrdit, že se jednalo o bezpečnostní opatření proti takovým návratům zesnulým, nebo jestli šlo až o pozdější zásah do kostry nebožtíka při následném pohřbu.

Mora se zjevovala v různých podobách. Svým obětem nejčastěji v noci tlačila na hrud', až je zadusila. Mužskou obdobou slova je *morous* nebo *morus*. *Mora* mohla vniknout do obydlí třeba klíčovou dírkou. Nejprve nechala oběť usnout hlubokým spánkem a následně ji mučila stavy úzkosti a tísněmi neboli můrami, které tlačila na prsa. Jindy měla sát krev z bradavky nebo levé paže, až oběť, především žena, zemřela, a následně se sama stala morou.

²⁰³ SMETÁNKA, Zdeněk: Archeologické etudy: osmnáct kapitol o poznávání středověku. Praha, 2003, s. 80.

²⁰⁴ Johannis Neplachonis, abbatis Opatovicensis, Chronicon, in: FRB III, (ed.) Josef Emler, Praha 1882, s. 480, 481.

²⁰⁵ ZÍBRT, Čeněk: Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy: prstonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk, s. 212.

²⁰⁶ SMETÁNKA, Zdeněk: Archeologické etudy: osmnáct kapitol o poznávání středověku, Praha, 2003, s. 201.

V *Homiliári opatovickém* se setkáváme s kritikou víry v bytosti, jako byli strigy nebo „falešní vlci“ – „ficti lupi“, kdy výraz „falešní“ může naznačovat napodobování vlka člověkem. Jako dílo ďáblovo zde autor zmiňuje již pouhou víru v ně, což by mohlo poukazovat na víru ve vlkodlaky.²⁰⁷ Strigou rozumíme označení bytostí, které v noci měly létat k dětským kolébkám a vysávat jejich krev. Hovoří o nich již antičtí umělci Ovidius a Horatius. S tímto pojmem se můžeme setkat také ve *Slovanských starožitnostech* Lubora Niederleho, který se zabýval kultem předků a domníval se, že nejstarší zpráva o vampyristu ve střední Evropě pochází z roku 745, a ztotožňuje strigu s pojmem upír. Víra ve vampýry a jim podobné bytosti patřila do duchovní kultury středověku. Ochranné kroky namířené proti vampýrům zkoumal a popsal Frank Wollman.²⁰⁸

Lidé věřili, že zesnulí předci zůstávají v rodinném kruhu, z toho se vyvinul kult domácích, rodinných bůžků, ke kterým patřili šotkové, skřítci, diblíci či hospodáři, kteří měli různým způsobem pomáhat v hospodářství.²⁰⁹ Jan z Holešova popisuje, že právě takovým stvořením nechávají v předvečer Narození Páně chleba na stolech ne na chválu a památku Kristova dětství, ale aby se mohli najíst bůžkové přicházející v noci. Tento zvyk označuje za „hloupý přežitek pohanů“.²¹⁰ Církev těmto bytostem přisuzovala ďábelský původ. Kromě hospodářička se se v domácnostech setkáváme s nejrůznějšími domovními démony, kteří podle pozdějších představ mohli v domovech ničit věci, působit zde neklid, poškozovat či zlepšovat hospodářství, zdraví lidí i dobytka.²¹¹

Z pozdější doby se setkáváme s bytostí vládnoucí vodám, vodním duchem, vodníkem. Je pravděpodobné, že pověst o vodníkovy je i starší než ze 14. století.²¹² Bytost vodníka byla spojována s pohanskými vodními bohy, kteří mají chránit životodárný živel. Pověsti o vodníkovi, či hasrmanovi, jaký je další užívaný termín pro tuto bytost, jsou rozmanité. Většinu z nich spojují informace o mužíčkovi, který obývá vody, někdy vychází na souš, oděný bývá do zeleného obleku a z jeho šosu kape voda. Vyskytují se poblíž mlýnů, na souši nemají nad člověkem žádnou moc, získávají ji až v jejich přirozeném prostředí – vodě.²¹³

²⁰⁷ Homiliarium quod dicitur Opatovicense [105].

²⁰⁸ SOMMER, Petr: Začátky křesťanství v Čechách: kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury, s. 47.

²⁰⁹ ZÍBRT, Čeněk: Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy, s. 194.

²¹⁰ Largum sero A346

²¹¹ SMETÁNKÁ, Zdeněk: Archeologické etudy: osmnáct kapitol o poznávání středověku, s. 200.

²¹² Čtrnácté století uvádí Čeněk Zíbrt jako první písemnou zmínku o vodníkovi.

²¹³ ZÍBRT, Čeněk: Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy: prstonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk, s. 208.

V lesích podle pověstí měli přebývat diví lidé, kteří mohli lidem škodit i pomáhat. Mezi divé muže patřil například hejkal. Divoženky měly krást matkám jejich děti a místo nich jim podstrkovat šeredné děti²¹⁴, někdy také polínko. Čeněk Zíbrt rovněž k divým ženám přiřazuje polednici, která měla v poledne objevovat u domů v podobě staré ženy a bere neposlušné děti. Někdy se mohla jevit i v mužské podobě.²¹⁵

V souvislosti s křesťanstvím se také mění víra v různé demony, která se postupně přetváří ve strach z pouhého jednoho jediného – absolutně zlého démona – d'ábla, jímž rovněž děsí své věřící sama církev. Dábel postupně získával významnější roli než staří démoni. Setkáváme se s ním i v Kosmově kronice. Většina přírodních démonů vznikla personifikací nebo animizací přírodních úkazů.

²¹⁴ ZÍBRT, Čeněk: Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy: prstonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk, s. 214.

²¹⁵Tamtéž, s. 217.

5 E-learningový kurz

Výuku dějepisných hodin a seminářů z dějepisu bych obohatila a podpořila e-learningovým kurzem. E-learning je jedna z novodobých forem vzdělávání, ve které téměř nedochází k výuce kontaktním způsobem, ale hlavně skrze počítač či internet. E-learning lze definovat různě. V širším slova smyslu jej definuje Kamil Kopecký takto: „*aplikace nových multimediálních technologií a Internetu do vzdělávání za účelem zvýšení jeho kvality posílením přístupu ke zdrojům, službám, k výměně informací a ke spolupráci.*“²¹⁶ V užším slova smyslu e-learning chápe „*jako vzdělávání, které je podporované moderními technologiemi a které je realizováno prostřednictvím počítačových sítí – intranetu a zejména internetu.*“²¹⁷

E-learning se vytváří a provozuje pomocí aplikace LMS (Learning Management System) neboli systém pro řízení učení.²¹⁸ Tato aplikace obsahuje nejrůznější nástroje pro řízení studia. LMS může být buď placený nebo volně dostupný (open source). Asi nejznámějším systémem je Moodle, který je plně lokalizovaný a je dostupný zdarma a vhodný i pro účely tohoto kurzu. Moodle na mnoha základních a středních školách v ČR.²¹⁹

Tvorba kurzu je sice časově náročná, ale již dnes existují řady vytvořených e-learningů, které je možné zdarma stáhnout. Je možné je různě upravovat pro vlastní potřebu. Náročnost přípravy by neměla být tím, co pedagoga od jeho užití odradí. Přestože má jisté nevýhody, přináší také mnoho výhod, které jistě převáží pomyslné mísky vah výhod a nevýhod. „*Moodle pomáhá rozvíjet zejména kompetence k učení, kompetence komunikativní a kompetence sociální a personální. Pro žáky je lehce zvládnutelným, velice intuitivním a atraktivním prostředím.*“²²⁰

Na základních i středních školách je možné využívat výhody *blended learningu* (kombinace prezenční výuky a e-learningu) a tím eliminovat nevýhodu obtížné komunikace a částečně snížit náklady na výuku.²²¹ V první řadě se e-learningu prakticky využívá na vysokých školách, kde fungují jako samostatné výukové předměty. Na základních a středních školách může být použit jako podpora běžné výuky, mimoškolní činnosti, vzdělávání nadaných a handicapovaných jedinců.²²²

²¹⁶ KOPECKÝ, Kamil. E-learning (nejen) pro pedagogy, Olomouc, 2006, s. 6.

²¹⁷ Tamtéž.

²¹⁸ ZOUNEK, Jiří, Libor JUHAŇÁK, Hana STAUDKOVÁ a Jiří POLÁČEK: E-learning: učení (se) s digitálními technologiemi : kniha s online podporou, Praha, 2016, s. 140.

²¹⁹ E-learning na ZŠ a SŠ. Metodický portál RVP - Modul Články [online] [cit. 24.02.2019]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/k/g/2598/E-LEARNING-NA-ZS-A-SS.html>

²²⁰ Tamtéž.

²²¹ Tamtéž.

²²² Tamtéž.

Jiří Zounek uvádí, že „*současní studenti vyžadují poutavější zkušenost se vzděláváním v kombinaci s nepřetržitým přístupem k informacím*“.²²³ A právě e-learning je jednou z možností, jak vzdělávací proces obohatit a udělat zajímavější. E-learning nabízí mnohé možnosti, a to především díky rozvoji informačních technologií, resp. internetu. Dnes se nacházíme v době, kdy se internet dostal do podoby označované jako web 3.0 neboli „sémantický web“. Jeho definice ještě není zcela jasná, ale jsou pro něj charakteristické sdílené aplikace typu GoogleDocs, přizpůsobitelnost a personalizace aplikací, nebo velmi důležité rozostření hranic profesionál/uživatel.

Již kolem roku 2005 se objevovaly nejrůznější platformy a aplikace přinášející změny, protože jsou postaveny na komunikaci uživatelů, spolupráci a sdílení informací. Dnes můžeme předpokládat, že tento trend bude i nadále pokračovat, proto je třeba tomu vzdělávací proces uzpůsobit.

V souvislosti s tím musí žáci a studenti čelit přehrší informací, které se na ně valí ze všech stran. V tomto musí být pedagogové nápomocni a naučit, jak správně s informacemi zacházet. Nejedná se tu pouze o předmět informačních technologií, mělo by to mít na zřeteli vyučující veškerých předmětů, dějepisu nevyjímaje.

²²³ ZOUNEK, Jiří, Libor JUHAŇÁK, Hana STAUDKOVÁ a Jiří POLÁČEK: E-learning: učení (se) s digitálními technologiemi : kniha s online podporou, s. 117.

5.1 Výhody a nevýhody e-learningu

Mezi hlavní výhody e-learningu je obvykle uváděno odstraňování bariér prostorových a časových. Výhodou ze strany studentů je studium prakticky odkudkoliv. Zároveň si lze elektronické materiály snadno uložit do počítače či mobilního zařízení a je tak možné je mít neustále po ruce a poměrně rychle a snadno v nich potřebné informace vyhledávat. S tím ale souvisí i nevýhoda e-learningu. U některých studentů stále může být problém dostupnost a spolehlivost moderních technologií a materiální vybavenost.²²⁴

Další velkou výhodou elektronického prostředí může pro žáky a studenty být možnost odevzdávání dílčích úkolů nebo seminárních prací v elektronické podobě. Žáci a studenti také mohou participovat na vytváření nebo rozvíjení obsahu učiva či kurzu, mohou hodnotit a komentovat výukové materiály.²²⁵ Další obrovskou výhodou je, že středem vzdělávacího procesu se stává žák a lze snadno zvýšit počet interakcí mezi pedagogem a žákem. Dále je možné prezentovat reálný obsah pomocí video konferencí nebo diskusních fór. S tím mimo jiné také souvisí, že se ve výukových materiálech využívají různá média.²²⁶

Pro vyučující je velkou výhodou v přípravě na výuku. Učitelům rovněž umožňuje snadnou a pohodlnou distribuci učebních materiálů a také mohou využít kreativitu při jejich vytváření, protože existuje celá řada zdarma dostupných nástrojů a vyučující také mohou na internetu najít velké množství hotových materiálů. Snadno mohou studijní materiály aktualizovat, doplňovat a rozšiřovat. Své využití mají i při procvičování, opakování a testování.²²⁷

Za nevýhody e-learningu se považuje skutečnost, že pokud s ním někdo chce pracovat, je potřeba, aby autoři výukových materiálů byli dostatečně kompetentní k vytváření těchto online kurzů, a jeho kvalitní využití je organizačně poměrně náročné s prvky projektového management. Další, často diskutovanou nevýhodou je to, že „*vzdělávací prostředí vyžaduje, aby žák disponoval patřičnou technikou a nezřídka i nástroji pro využívání služeb internetu*“.²²⁸ S tím také souvisí využívání online technologií, které mohou být u žáků nedostačující.

Jednou z nevýhod bývá také uváděna nedostatečná motivace, neschopnost pracovat samostatně a její organizace.²²⁹

²²⁴ ZOUNEK, Jiří, Libor JUHAŇÁK, Hana STAUDKOVÁ a Jiří POLÁČEK: E-learning: učení (se) s digitálními technologiemi : kniha s online podporou, s. 232.

²²⁵ Tamtéž, s. 233.

²²⁶ E-learning – Wiki. Wiki – Wiki [online] [cit. 25.02.2019]. Dostupné z: https://wiki.rvp.cz/Knihovna/1.Pedagogicky_lexikon/E/E-learning

²²⁷ ZOUNEK, Jiří, Libor JUHAŇÁK, Hana STAUDKOVÁ a Jiří POLÁČEK. E-learning: učení (se) s digitálními technologiemi : kniha s online podporou, s. 239.

²²⁸ E-learning

²²⁹ E-learning: učení (se) s digitálními technologiemi : kniha s online podporou, s. 235.

5.2 Návrh e-learningu

Samotný e-learning by obsahoval 12 modulů. Jeden z modulů by představovala lidová zbožnost, která by byla dělena podle hlavních kapitol této práce: Víra a lidová zbožnost, zaměřeným převážně na světce; Církevní a lidový rok, obsahující svátky, slavnosti a obřady a Kult a magii, zahrnující lidové léčitelství, magii a pověry.

Náboženství, resp. křesťanství „jako nové kulturní a společenské pojítko“²³⁰ spadá do Rámcově vzdělávacího programu pro gymnázia stejně tak pro 2. stupeň základních škol. Rovněž také samotná nejednotnost křesťanství, kterou je možné stejně tak ukázat na případu lidové zbožnosti jako součásti křesťanství. Oblast věnující se počátkům křesťanství na našem území je jedním z očekávaných výstupů dějepisného učiva. Tato kapitola by byla součástí zmíněné oblasti učiva, které objasňuje pojmy jako christianizace a její vliv na konstituování raně středověkého státního útvaru na našem území, dále pak vliv náboženství a církve ve středověké společnosti.

Pro představení navrhovaného kurzu byl cvičně pro účely diplomové práce vytvořen v aplikaci Google Classroom. Představuje bezplatnou webovou službu od společnosti Google, jejímž cílem je zjednodušit vytváření, distribuci a třídění úkolů bezpapírovým způsobem. Jejím hlavním účelem je zefektivnit proces sdílení souborů mezi učiteli a studenty.²³¹ Spojuje Google Drive pro vytváření a sdílení, Google Docs, Sheets and Slides na psaní, Gmail pro komunikaci, a Google Calendar na plánování.

Vytvoření kurzu je velmi jednoduché a zabere pouhých „pár kliknutí“. Samotný kurz se pak nečlení na témata, ale funguje formou tzv. streamu. „*Podobá se tedy spíše blogu, než učebnímu prostředí. Můžeme do kurzu přidávat buď úkoly, nebo oznámení.*“²³² Komunikace v kurzu pak probíhá formou komentářů. Největší jeho výhodou je jednoduchost a přístupnost, který zároveň může být i jeho slabinou. Kurz se může stát dosti nepřehledný. Další nevýhodou je, že chybí jakékoli souhrny, není možné zobrazit "profil studenta" - pokud si chceme udržet přehled o jeho odevzdaných úkolech.²³³ Další výhodou je to, že v kurzu je možné pracovat v jakémkoliv prohlížeči a v roce 2015 byla zavedena i mobilní aplikace, které jsou k dispozici pro zařízení iOS a Android.

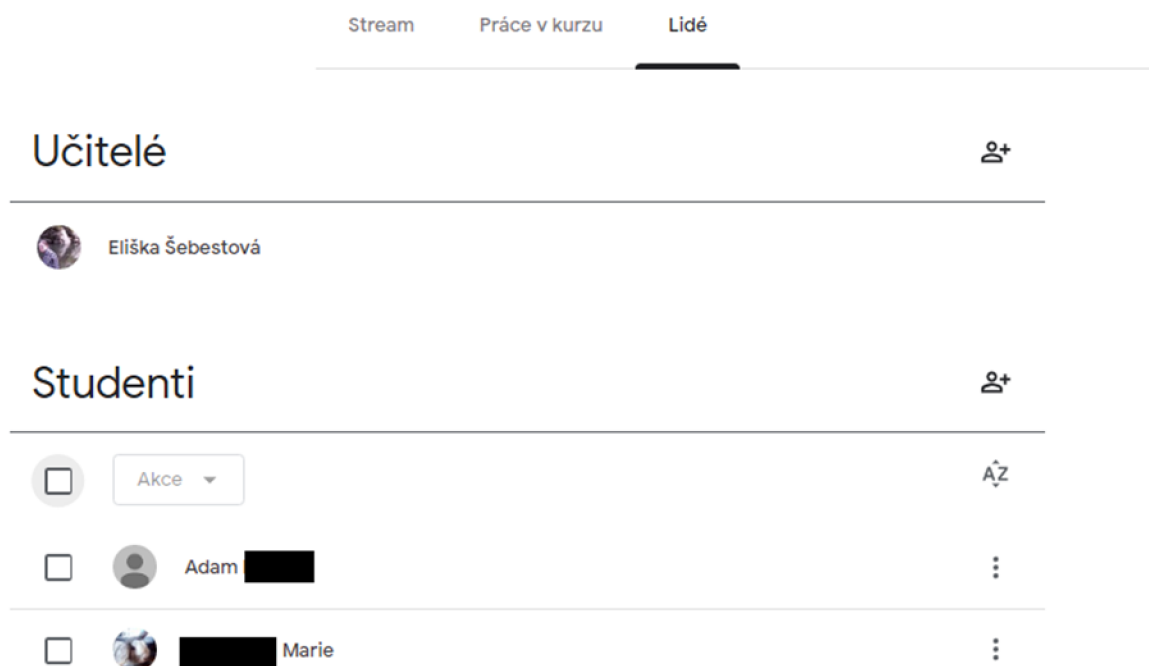
²³⁰ Rámcové vzdělávací programy, Národní ústav pro vzdělávání. Národní ústav pro vzdělávání [online]. Copyright © [cit. 14.03.2019]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/trvp>, s. 5.

²³¹ Google Classroom – Wikipedia. [online]. [cit. 2019-04-01]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Google_Classroom.

²³² Virtuální učebna Google Classroom. Metodický portál RVP – Modul Články [online]. [cit. 2019-03-30]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/19327/virtualni-ucebna-google-classroom.html/>

²³³ Tamtéž.

Při vytvoření kurzu máme na horní liště k dispozici tři volby: Stream, ve kterém se nám zobrazují všechny nahrané akce. Dále práce v kurzu, jejíž pomocí vytváříme jednotlivé části pomocí tlačítka vytvořit. Můžeme vytvářet: úkol, úkol s kvízem (test), otázku, materiál a téma. Všechny vytvořené možnosti můžeme následně utřídit pomocí témat, protože se ukládají v kurzu podle času jejich vytvoření. Vytvořené akce můžeme i zpětně upravovat. V sekci Lidé pak vidíme, kdo je učitel, a tedy kurz vytvořil, a zapsané studenty viz obrázek 1.1.

Obrázek 1.1 Přehled učitelů a studentů v kurzu

Pomocí této sekce také studenty do daného kurzu můžeme zapsat. V mém případě tvořili kurz pouze dva studenti. Z důvodu ochrany osobních údajů jsou jejich příjmení začerněna.

Při vytváření úkolů v sekci práce vidíme rovněž, jestli jsou dané úkoly studenty již odevzdané. Takový příklad vidíme na jednom ze dvou zapsaných studentů, viz obrázek 1.2. Zároveň můžeme nastavovat termíny, do kdy mají úkoly odevzdat a bodové hodnocení. V návrhu nebylo k úkolům stanoveno žádné datum ukončení.

Adam [redacted]

	Název	Termín odevzdání	
Filtry Odevzdáno Vráceno s hodnocením Chybí	Kázání o narození Páně	Bez termínu dok...	Zadáno
	Kult a magie	Bez termínu dok...	Odevzdáno
	Na jaké dva druhy bychom mohli obecně rozdělit magii? Jaké jso...	Bez termínu dok...	Zadáno
	Vlastními slovy objasněte, co si představíte pod pojmem pověra?	Bez termínu dok...	Zadáno
	Svátky a výroční slavnosti	Bez termínu dok...	Odevzdáno
	Jaká dvě pojetí času se po celý středověk vedle sebe uplatňovala...	Bez termínu dok...	Zadáno
	Objasněte pojem interpretatio christiana. Uvedte jeho alespoň je...	Bez termínu dok...	Zadáno
	Jaký byl důvod toho, že se vedle liturgické praxe vyvíjela lidová z...	Bez termínu dok...	Zadáno
	Zkuste vysvětlit, co znamená pojem lidová zbožnost? Jaké moho...	Bez termínu dok...	Zadáno
	Kázání z Homiliáře opatovického	Bez termínu dok...	Zadáno
	Světkci	Bez termínu dok...	Odevzdáno
	Poutní místa	Bez termínu dok...	0/20

Obrázek 1.2 Přehled odevzdaných a neodevzdaných úkolů vybraného studenta

U vytvořených kvízových testů je možné kromě vytvořených otázek také vidět statistiku odpovědí jednotlivých otázek testu. Statistika zahrnuje průměr, medián a rozsah počtu bodů, které jsou i graficky znázorněny. Statistiku a graf můžeme vidět v příloze 1 (obrázek 1.9 a grafy č. 1-5). Grafy představují úspěšnost studenta u jednotlivých otázek.

Vytvořený kurz je rozdělen podle kapitol práce. Zároveň má tato práce posloužit jako studijní materiál k danému modulu kurzu. Vše je dobře vidět na obrázku 1.3 níže. Na úvod oddílu Lidová zbožnost je zařazen dvacetipětminutový dokumentární film, vysílaný na České televizi, věnující se obecnému tématu lidové zbožnosti (příloha 1, Obrázek 1.1.).

Stream **Práce v kurzu** Lidé

Zobrazit vaši práci Kalendáře Google Složka kurzu na Disku

Lidová zbožnost

- Zkuste vysvětlit, co znamená pojem lidová z...
Přidáno 15:19 (Upraveno 15:21) Bez termínu dokončení
- Lidová zbožnost
Přidáno 25. 3. (Upraveno 25. 3.)

Víra a lidová zbožnost

- Víra a lidová zbožnost
Přidáno 30. 3. (Upraveno 1. 4.)
- Světci
Přidáno 1. 4. (Upraveno 18:57) Bez termínu dokončení
- Poutní místa
Přidáno 1. 4. (Upraveno 1. 4.) Bez termínu dokončení
- Jaký byl důvod toho, že se vedle liturgické ...
Přidáno 15:20 (Upraveno 15:21) Bez termínu dokončení
- Objasněte pojem interpretatio christiana. U...
Přidáno 15:23 Bez termínu dokončení

Církevní a lidový rok

- Kázání o narození Páně
Přidáno 6. 4. Bez termínu dokončení
- Zvyky a tradice Velikonoc
Přidáno 6. 4.
- Jaká dvě pojetí času se po celý středověk v...
Přidáno 15:25 Bez termínu dokončení
- Svátky a výroční slavnosti
Přidáno 15:42 Bez termínu dokončení

Kult a magie

- Kult a magie
Přidáno 30. 3.

Kult a magie
Přidáno 17:54

Bez termínu dokončení Odevzdáno

U každé otázky vyberte jednu z možností.

Kult a magie

Zobrazit úkol

- Kázání z Homiliáře opatovického
Přidáno 6. 4. Bez termínu dokončení
- Vlastními slovy objasněte, co si představíte ...
Přidáno 17:10 Bez termínu dokončení
- Na jaké dva druhy bychom mohli obecně ro...
Přidáno 17:11 Bez termínu dokončení

Doporučená literatura

- Doporučená literatura k tématu
Přidáno 15:13

Každý pododdíl má své studijní a doplňující materiály a obsahuje procvičování k danému pododdílu, ve kterých jsou zařazeny různé druhy testujících otázek. Studijní materiály zahrnují části naskenovaných knížek, z nichž jedna je v doporučené literatuře, dále pak obsahují krátká videa. Jak je vidět na obrázcích jednotlivých pododdílů v příloze.

Procvičování k jednotlivým pododdílům tvoří otevřené otázky. V každém jsou minimálně dvě otevřené, které mohou zahrnovat i nějakou podotázku. Výjimku tvoří úvod oddílu, v němž je uvedena pouze jedna otázka. V pododdílu Církevní a lidový rok je také pouze jedna otevřená otázka, protože daný pododdíl obsahuje ještě úkoly, v nichž studenti pracují s vybraným textem. Jedná se o krátké texty českého překladu kázání z Homiliáře opatovického. V pododdílu Víra a lidová zbožnost je kromě dvou otevřených otázek přidán úkol zaměřený na práci s mapou, viz příloha 1.

Dalším užitým typem procvičování jsou uzavřené úlohy s výběrem odpovědi – test. Tento typ je použit v každém pododdílu, výjimkou je pouze úvodní. Každý test obsahuje pět otázek se třemi variantami odpovědi, z nichž právě jedna odpověď je správná. V pododdílu Víra a lidová zbožnost je test zaměřen na rozpoznávání světců podle jejich obecných atributů, kdy studenti pracují pouze s obrázky vybraných světců (obrázek 1.3a) – 1.3c) přílohy 1). Další dva testy už jsou pouze slovní (obrázky 1.5 a 1.7 přílohy 1).

Na závěr modulu je uvedena doporučená literatura, která byla použita i pro vypracování této práce. Další možností by ještě mohl být souhrnný test ze všech pododdílů, který by mohl, ale také nemusel zahrnovat otázky z předchozích testů, či jiné otázky.

Na konec práce je uvedena příloha se zobrazením jednotlivých částí, a to nejen ze strany učitele, ale také studenta. Ukázky k jednotlivým zmiňovaným částem kurzu jsou umístěny v příloze na konci práce.

Závěr – shrnutí

Definovat samotný pojem není jednoduchá záležitost. Pokusila jsem se jej objasnit v druhé kapitole práce. Lidová zbožnost se vyvíjela paralelně s křesťanstvím, mohli bychom říci, že se vlastně vyvinula z nepochopení a neporozumění, a to jak neúmyslného, tak záměrného. Církev se snažila, aby se křesťanská víra a rituály dostaly do venkovského prostředí, kde své hluboké kořeny měly staré zvyky a tradice, spojené s pohanským obdobím. V mnohém se jí to sice podařilo, ale z části zde docházelo k synkresi obou sfér. Nejvíce se těchto prvků se zachovalo v soukromé sféře, kde přetrvávaly i přes nevěli církve.

Lidová zbožnost ve své formě vytvořila žité náboženství, se kterým se nedokonalí křesťané mohli snadněji ztotožnit. Nebylo jim tak úplně cizí, když v něm byla zakořeněna tradice, které na rozdíl od latinských bohoslužeb rozuměli. V křesťanských pramenech ale najdeme opozici proti této neoficiální tradici, a to příklady správné víry. Takovým příkladem je právě *Homiliář opatovický* stejně jako dílo Jana z Holešova *Largum sero*. Oba autoři chtěli vést věřící ke „správné“ víře tak jak ji chápali oni, bez idolatrie, bludů a uctívání falešných bytostí. Jan z Holešova upozorňuje, že praktiky, které ve svých tradicích lidé vykonávali, pocházeli přímo od ďábla.

Z textů, které se nám dochovaly, si nemůžeme vytvořit celistvý představu tehdejší skutečné podoby víry a praktik. V případě výše zmíněných pramenů mohlo dojít k tendenčnímu zkreslení informací a v homiliáři se setkáváme v mnoha případech s toposy. Podobně tomu je u kronik a legend. Můžeme zde ale po kousíčkách skládat onu mozaiku, kterou nám pomáhají doplňovat archeologické nálezy a poznatky etnologie etnografie.

Izolovat magickou praxi od zbožnosti není možné. Lidová zbožnost je protknuta spletitou sítí magických prvků, ať se tu jedná praktikovaná kouzla, nebo pouhou výru v existenci nadpřirozených bytostí, které náleží do kouzelného světa. Právě podoba rituální praxe nebyla pouze odchylkou od normy, jak se mohli někteří domnívat, nýbrž živým systémem, který v sobě kombinoval nově přijatou víru s potřebou kontroly nad životem a jistoty, se vztahem mezi člověkem a přírodou, jenž byl chápán jako poměr dvou veličin tvořící jednotný, vzájemně se ovlivňující systém, a v neposlední řadě také se silně zakořeněnou tradicí.²³⁴

Práce, která je zde představena má sloužit jako studijní materiál k níže navrhovanému modulu e-learningového kurzu pro výuku dějepisných hodin. Jeho přehled a detailní zpracování je zprostředkován pomocí přílohy a samostatných obrázků v textu.

²³⁴ GUREVIČ, Aron: Nebe peklo svět, s. 178.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

Annales Bohemiae 1196-1278, in: FRB II, (ed.) EMLER, Josef, Praha 1874, s. 282–303.

Bruno, Passio sancti Adalberti episcopi et martyris, in: FRB I, (ed.) EMLER, Josef, Praha 1873, s. 266 – 304.

Canonici Wissegradensis Continuatio Cosmae, in: FRB II, (ed.) EMLER, Josef, Praha 1874, s. 28 – 237.

Cosmae Pragensis Chronica Boemorum, in: Monumenta Germaniae Historica Scriptores Rerum Germanicarum Nova Series II, (ed.) BRETHOLZ, Berthold, Berlin 1923, 2019-01-03 dostupné na: <http://www.dmgh.de>.

Gumpold, Vita Venceslai, in: FRB I, (ed.) EMLER, Josef, Praha 1873, s. 146–166.

Homiliarium quod dicitur Opatovicense, rkp. III F 6, pol. 12. století, Národní knihovna ČR, Praha; pergamen 22 x 15 cm, 246 pergamenových folií (fol. 244-246 na papíře, Dostupné online z: http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR__III_F_6_____1Q5MC83-cs#search

Jan Kanaparius, Vita et passio s. Adalberti martiris Christi, in: FRB I, (ed.) EMLER, Josef, Praha 1873, s. 235–265.

Johannis Neplachonis, abbatis Opatovicensis, Chronicon, in: FRB III, (ed.) Josef Emler, Praha 1882, s. 443-484.

Laurentius, Passio s. Wenceslai, in: FRB I, (ed.) EMLER, Josef, Praha 1873, s. 167–182.
Monachi Sazaviensis Continuatio Cosmae, in: FRB II, (ed.) EMLER, Josef, Praha 1874, s. 238 – 281.

Letopis Jarlochův, in: FRB II, (ed.) EMLER, Josef, Praha 1874, s. 461-516.

Versus de passione sancti Adalberti, in: FRB I, (ed.) EMLER, Josef, Praha 1873, s. 313–334.
Vincentii canonici Pragensis Annales, in: FRB II, (ed.) EMLER, Josef, Praha 1874, s. 407–460.

Literatura

- ADAM, Adolf: Liturgika: křesťanská bohoslužba a její vývoj, Praha, 2008.
- Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad, Praha, 2017.
- BACHTIN, Michail Michajlovič: Francois Rabelais a lidová kultura středověku a renesance, Praha 2007.
- BERGER, Rupert: Liturgický slovník, Praha, 2008.
- BLÁHOVÁ, Marie, Martin NODL, KAREL: Karel IV. v soudobých kronikách, Praha, 2016.
- CERMANOVÁ, Pavlína, Martin NODL a Petr SOMMER: Jeden den ve středověku, Praha, 2014.
- ČIŽMÁR, Josef: Lidové lékařství v Československu, Brno, 1946.
- Direktář o lidové zbožnosti a liturgii: směrnice a zásady, Kostelní Vydří, 2007.
- DOSKOČIL, Karel: Šest kázání z homiliáře opatovického, Praha, 1939.
- Dynda, Jiří: Slovanské pohanství ve středověkých latinských pramenech, Praha, 2017.
- ELIADE, Mircea: Dějiny náboženského myšlení III, Od Muhammada po dobu křesťanských reforem, Praha, 1997.
- GOETZ, Hans-Werner: Život ve středověku, Jinočany, 2005.
- GRAUS, František: Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské. I, Dějiny venkovského lidu od 10. stol. do první poloviny 13. stol, Praha 1953.
- GRAUS, František: Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské. II, Dějiny venkovského lidu od poloviny 13. stol. do roku 1419. Praha 1957.
- GUREVIČ, Aron: Nebe peklo svět. Cesty k lidové kultuře středověku, Jinočany 1996.
- Harvánek, Kamil (ed.): O sedmi štědrovečerních zvycích: Largum sero Jana z Holešova, Ostrava, 2014.
- HEŘMANSKÝ, František: Letopis Vincenciův a Jarlochův, Praha, 1957.
- HLAVÁČEK, Petr: Čtrnáct svatých Pomocníků: k pozdně středověké spiritualitě elit a její christocentrické dimenzi, Praha, 2014.
- HUIZINGA, Johan: Podzim středověku, Praha, 2010.
- JAN Z HOLEŠOVA, JAN Z HOLEŠOVA: O sedmi štědrovečerních zvycích: Largum sero Jana z Holešova, Ostrava, 2014.
- JARKOVSKÝ, Jaroslav: Příběh českých Vánoc, Praha, 2011.
- JERÁBEK, Richard: Lidová výtvarná kultura: dvacet dva příspěvků k teorii, metodologii, ikonografii a komparatistice, Brno, 2011.
- Katechismus katolické církve, KOLÁČEK, Josef (ed.), Praha, 1995.
- KIECKHEFER, Richard: Magie ve středověku, Praha, 2005.
- KOLÁR, Jaroslav: Středověké legendy o českých světcích, Praha, 1998.

- KOPECKÝ, Kamil: E-learning (nejen) pro pedagogy, Olomouc, 2006.
- KOSMAS: Kronika Čechů, (eds.) HRDINA, Karel - BLÁHOVÁ, Marie - MORAVOVÁ, Magdalena - WIHODA, Martin, Praha 2011.
- KOŠTÁL, Josef: Ptactvo v názorech, pověrách a zvycích lidu českého, Velké Meziříčí, 1895.
- Kristiánova legenda: život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily, 1978.
- KUNETKA, František: Úvod do liturgie svátostí, Kostelní Vydří, 2001.
- KROFTA, Kamil: Dějiny selského stavu, Praha 1949.
- LANGHAMMEROVÁ, Jiřina: Lidové zvyky, Praha, 2004.
- LE GOFF, Jacques: Středověký člověk a jeho svět, Praha, 2003.
- MAIELLO, Giuseppe: Vampyrismus v kulturních dějinách Evropy, Praha, 2005.
- MOTLOVÁ, Milada: Průvodce lidovou kulturou, Praha, 2016.
- NECHUTOVÁ, Jana: Česko-latinská literatura středověku do r. 1300, Brno, 1997.
- Nejstarší legendy přemyslovských Čech; (ed) KRÁLÍK, Oldřich, Praha 1969.
- NODL, Martin, Krzysztof BRACHA, Jan HRDINA a Paweł KRAS: Zbožnost středověku, Praha, 2007.
- OHLEK, Norbert: Náboženské poutě ve středověku a novověku, Praha, 2002.
- PETRÁŇ, Josef – PETRÁŇOVÁ, Lýdia: Rolník v evropské tradiční kultuře, Praha, 2000.
- PETRÁŇOVÁ, Lýdia: Průvodce všedním životem ve středověku, Úvaly, 2005.
- PETTY, Geoffrey: Moderní vyučování, Praha, 2013.
- POLC, Jaroslav: Posvátná liturgie, Řím, 1981.
- PROCHÁZKA, Karel: Lid český s hlediska prstonárodně-náboženského, Praha, 1910.
Dostupné též z: <http://digitalniknihovnanew.mzk.cz/mzk/view/uuid:fc10ddc0-596c-11e2-8888-005056827e51?page=uuid:38cc2ab84bc4ada0019c9c16f3573ef1>.
- PRŮCHA, Jan: Moderní pedagogika, Praha, 2017.
- SMETÁNKA, Zdeněk: Archeologické etudy: osmnáct kapitol o poznávání středověku, Praha, 2003.
- SMETÁNKA, Zdeněk: Legenda o Ostojoji. Archeologie obyčejného života v raně středověkých Čechách, Praha 1992.
- SOMMER, Petr: Začátky křesťanství v Čechách: kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury, Praha, 2001.
- SPUNAR, Pavel: Napětí mezi oficiálním a ‚lidovým‘ náboženstvím ve středověku, in: Luboš Bělka – Milan Kováč (eds.): Normativní a žité náboženství, Brno, 1999, 90-102.
- Staroslověnské legendy českého původu: nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských kulturních vztahů, Praha, 1976.

I. staroslověnská legenda o sv. Václavu, (ed.) SEREBRJANSKIJ, N., J., in: Sborník staroslověnských literárních památek o sv. Václavu a sv. Ludmile, (ed.) Vajs, Josef, Praha 1929, s. 9–43.

II. staroslověnská legenda o sv. Václavu, (ed.) VAŠICA, Josef, in: Sborník staroslověnských literárních památek o sv. Václavu a sv. Ludmile, (ed.) Vajs, Josef, Praha 1929, s. 69–135.

„[Kázání o narození Pána našeho Ježíše Krista.]“, in: Doskočil, Karel (ed.): Šest kázání z Homiliáře opatovického, Praha, 1939.

ŠMAHEL, František a Martin NODL: Člověk českého středověku, Praha, 2002.

TŘEŠTÍK, Dušan: Kosmas, Praha 1972.

TŘEŠTÍK, D. – ŽEMLIČKA, J. (eds.): Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa, Praha 1998.

VÁCLAVÍK, Antonín: Výroční obyčeje a lidové umění, Praha, 1959.

VAŠÍČKOVÁ, Jana. Lidová zbožnost na pomezí magie a legitimní víry v Opatovickém homiliáři a díle *Largum sero* [online]. Brno, 2018 [cit. 2019-02-17]. Dostupné z: <<https://is.muni.cz/th/n5r6t/>>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce David Zbiral.

VERDON, Jean: Volný čas ve středověku, Praha, 2003.

VONDRUŠKOVÁ, Alena: Český lidový a církevní rok, Brno, 2015.

ZÍBRT, Čeněk: Hoj, ty štedrý večere : Od vánoc koledou do Nového roku, Praha, 1910.

ZÍBRT, Čeněk, Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. Věku, Praha, 1995.

ZÍBRT, Čeněk: Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy: prostonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk, Praha, 1889.

ZOUNEK, Jiří, Libor JUHAŇÁK, Hana STAUDKOVÁ a Jiří POLÁČEK : E-learning: učení (se) s digitálními technologiemi : kniha s online podporou, Praha, 2016.

Články:

DVOŘÁKOVÁ, Hana: Doklady lidové zbožnosti v činnosti etnografického ústavu Moravského zemského muzea, *Folia ethnographica*, 2009/43, s. 67-75.

DYNDA, Jiří: „Kněží, čarodějové a hadači: Prvofunkční specialisté a jejich postavení ve společnosti archaických Slovanů“, *Sacra* 2012, s. 33–48.

CHORVÁTOVÁ, Hanna: Ludová zbožnost vo včasnom stredoveku na príklade priveskov a amuletov., in: *Colloquia mediaevalia Pragensia*, Praha, 2007, s. 175-190.

JURÁNKOVÁ, Kristýna: E-learnign [sic] ve vzdělávání knihovníků: výtah z absolventské práce, *Duha: informace o knihách a knihovnách z Moravy* [online] [cit 2019-04-01], 2013. Dostupné z: <https://duha.mzk.cz/clanky/e-learnign-ve-vzdelavani-knihovniku-vytah-z-absolventske-prace>.

NAVRÁTILOVÁ, Alexandra: Magické praktiky lásky v kontextu lidové víry, *Folia ethnographica*, 2009/43, s. 3-17.

NODL, Martin: Lidová zbožnost v předhusitských Čechách, *Dějiny a současnost* 1994/5, s. 16-19.

SCHRIBNER, W.: Robert: Prvky lidové víry, *Církevní dějiny*, 2011/8, s. 3-24.

ZÍBRT, Čeněk: Kouzla a čáry u starých Čechů, *Památky archeologické a místopisné* 2, 1887, sv. 14, s. 86-90 a 304-306.

ZOUNEK, Jiří: E-learning a vzdělávání: několik pohledů na problematiku e-learningu, *Pedagogika*, 2006, 56(4). Dostupné také z: <http://pages.pdf.cuni.cz/pedagogika/?cat=10180&lang=cs>.

Webové stránky

Cesty víry: Lidová zbožnost — Česká televize. Česká televize [online]. Copyright © [cit. 2019-03-30]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1185258379-cesty-viry/312298380030002-lidova-zboznost/>

Církevní rok a svátky - Církev.cz . Církev.cz [online]. Copyright © 2019 Česká biskupská konference [cit. 2019-01-15]. Dostupné z: <https://www.cirkev.cz/cs/cirkevnirok>.

Česká škola: Jan Wagner: Nebojme se e-learningu. Česká škola [online] [cit. 2019-02-25]. Dostupné z: <http://www.ceskaskola.cz/2004/06/jan-wagner-nebojme-se-e-learningu.html>

E-learning na ZŠ a SŠ. Metodický portál RVP - Modul Články [online] [cit. 2019-02-24]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/k/g/2598/E-LEARNING-NA-ZS-A-SS.html/>

E-learning - Wiki. Wiki - Wiki [online] [cit. 2019-02-24]. Dostupné z: https://wiki.rvp.cz/Knihovna/1.Pedagogicky_lexikon/E/E-learning

Geschichte | Mariazell Online. Mariazell Online | Informationen über Mariazell und das Mariazeller Land - Livecams, Veranstaltungen, Quartiere, Gastronomie, Sehenswürdigkeiten, Freizeit- und Urlaubstipps [online]. Copyright © 1997 [cit. 2019-03-30]. Dostupné z: <https://www.maria-zell.at/mariazeller-land/geschichte/>

Google Classroom - Wikipedia. [online]. [cit. 2019-04-01]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Google_Classroom.

ICT metodik. ICT metodik [online]] [cit. 2019-02-24]. Dostupné z: <http://www.metodik.cz/>

Jak se dělá e-learningový kurz | Pavel Lorenc. Webové stránky a e-learningové kurzy | Pavel Lorenc [online]. Copyright © 2019 [cit. 2019-02-17]. Dostupné z: <https://pavellorenc.cz/jak-se-dela-elearningovy-kurz/>

Kurz: Moodle česky. Moodle - Open-source learning platform | Moodle.org [online] [cit. 2019-02-25]. Dostupné z: <https://moodle.org/course/view.php?id=17227>

Nebojme se e-learningu | Inflow. Inflow | magazín nejen pro knihovníky [online]. Copyright © 2007 [cit. 2019-02-25]. Dostupné z: <http://www.inflow.cz/zprava-ze-seminare-nebojme-se-elearningu>

Rámcové vzdělávací programy, Národní ústav pro vzdělávání. Národní ústav pro vzdělávání [online]. Copyright © [cit. 2019-02-24]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/rvp>

Stadlers Heiligen-Lexikon: Walburga (Walpurgis) - Ökumenisches Heiligenlexikon. Heilige, Namenstage, Patrone - Ökumenisches Heiligenlexikon [online]. [cit. 2019-04-07]. Dostupné z: <https://www.heiligenlexikon.de/Stadler/Walburga.html>

Svatosti - Oficiální stránky Římskokatolické farnosti - děkanství Polička. Úvodní stránka farnosti Polička - Oficiální stránky Římskokatolické farnosti - děkanství Polička [online]. Copyright ©2005 [cit. 2019-02-24]. Dostupné z: <http://www.farnostpolicka.cz/svatosti.html>

Virtuální učebna Google Classroom. Metodický portál RVP - Modul Články [online]. [cit. 2019-03-30]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/19327/virtualni-ucebna-google-classroom.html/>

Web 2.0 × Web 3.0 | . [online]. [cit. 2019-02-19]. Dostupné z: http://iva.k.utb.cz/?page_id=979

Příloha – Ukázka návrhu modulu kurzu

Příloha 1.

Obrázek 1.1 Otevřená otázka k úvodu modulu a doplňující video

The screenshot shows a course interface with three tabs: "Stream", "Práce v kurzu" (selected), and "Lidé". Below the tabs are three icons: "Zobrazit vaši práci", "Kalendáře Google", and "Složka kurzu na Disku". The main heading is "Lidová zbožnost" with a vertical ellipsis menu icon to its right. Below the heading are two content cards. The first card contains a question: "Zkuste vysvětlit, co znamená pojem lidová zbožnost? Jaké mohou být její projevy?" with a question mark icon, added on 7. 4. and updated on 7. 4. Below the question is a progress bar with "Bez termínu dokončení" on the left and "Zadáno" on the right. A "Zobrazit otázku" button is at the bottom of the card. The second card contains a video resource titled "Lidová zbožnost" with a video icon, added on 25. 3. and updated on 25. 3. Below the title is a URL: <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1185258379-cesty-viry/312298380030002-lidova-zboznost> and a description: "Dokumentární film, vysílaný na České televizi, věnující se obecnému tématu lidové zbožnosti." A "Zobrazit materiál" button is at the bottom of the card.

Obrázek 1.2 Přehled materiálů a úkolů k prvnímu pododdílu modulu

Víra a lidová zbožnost ⋮

 Víra a lidová zbožnost
Přidáno 30. 3. (Upraveno 1. 4.)

1. Světci
Dokumenty k významným českým světcům - sv. Václav, sv. Ludmila a sv. Vojtěch

2. Poutě
Mapa poutních míst v antice a středověku.
OHLER, Norbert: Náboženské poutě ve středověku a novověku, Praha, 2002, s. 30-31.
Časový přehled poutí

 Den české Státnosti- Sv... Den kdy byla zavražděn... Svat Vojtěch - prvn ...

 Poutní místa.pdf Časový přehled.pdf

Zobrazit materiál

 Světci
Přidáno 1. 4. (Upraveno 9. 4.)

Bez termínu dokončení Odevzdáno

 Světci

Zobrazit úkol

 Poutní místa
Přidáno 1. 4. (Upraveno 1. 4.)

Bez termínu dokončení Ohodnoceno

Podle mapy uložené ve studijních materiálech vyhledejte jména deseti světců a k nim připište místa, kam se za nimi putovalo.

Zobrazit úkol

 Jaký byl důvod toho, že se vedle liturgické praxe vyvíjela lidová zbožnost?
Přidáno 7. 4. (Upraveno 7. 4.)

Bez termínu dokončení Zadáno

Zobrazit otázku

 Objasněte pojem interpretatio christiana. Uved'te jeho alespoň jeden příklad.
Přidáno 7. 4.

Bez termínu dokončení Zadáno

Zobrazit otázku

Obrázek 1.3a) Uzavřené otázky – obrázkový test

Světcí

Poznáte podle obecných atributů jakého svätce zobrazují. Rozhodněte, jestli se jedná o apoštola, biskupa nebo mučedníka.

Vyberte jednu z možností

1 bod

- apoštol
- biskup
- mučedník

Vyberte jednu z možností.

1 bod

- apoštol
- biskup
- mučedník

Obrázek 1.3b) Uzavřené otázky – obrázkový test

Vyberte jednu z možností.

1 bod

- apoštol
- biskup
- mučedník

Vyberte jednu z možností.

1 bod

- apoštol
- biskup
- mučedník

Obrázek 1.3c) Uzavřené otázky – obrázkový test

Vyberte jednu z možností

1 bod

- biskup
- apoštol
- mučedník

ODESLAT

Obrázek 1.4 Přehled materiálů a úkolů k druhému pododdílu modulu

Církevní a lidový rok ⋮

 Kázání o narození Páně
Přidáno 6. 4.

Bez termínu dokončení Zadáno

Přečtěte si níže vložený text a odpovězte na následující otázky:
Jak se podle Jana z Holešova má správně slavít svátek narození Páně?
Který pohanský zvyk autor v kázání kritizuje a proč?

 Adam Ingr - Kázání o nar...

Zobrazit úkol

 Zvyky a tradice Vánoc
Přidáno 6. 4. (Upraveno 6. 4.)

<https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1126666764-toulava-kamera/216562221500051/obsah/511824-vanocni-zvyky-a-tradice>

 Vánoce - původ a histori...

Zobrazit materiál

 Zvyky a tradice Velikonoc
Přidáno 6. 4.

<https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10519120758-nase-tradice/212562260400010-velikonoce-a-smrtna-nedele/titulky>

 Velikonoce - historie a tr...

Zobrazit materiál

 Jaká dvě pojetí času se po celý středověk vedle sebe uplatňovala? Objasněte rozdíly mezi ...
Přidáno 7. 4.

Bez termínu dokončení Zadáno

Zobrazit otázku

 Svátky a výroční slavnosti
Přidáno 7. 4. (Upraveno 9. 4.)

Bez termínu dokončení Odevzdáno

Vyberte vždy jednu z možností.

 Svátky a výroční slavnosti

Zobrazit úkol

Obrázek 1.5 Uzavřené otázky – test 1

Svátky a výroční slavnosti

Které svátky jsou z křesťanského hlediska nejvýznamnější? 1 bod

- Vánoce
- Velikonoce
- Svátek Zvěstování Panny Marie

Který z uvedených názvů nenesou některá z postních nedělí? 1 bod

- Smrtná
- Družíčková
- Květná

Jakými svátky začíná církevní rok? 1 bod

- Vánoce
- Svátek Zjevení Páně
- Svatodušní svátky

Co nemá křesťan konat v období adventu a vánočních svátků? 1 bod

- Navštěvovat bohoslužby
- Vyhýbat se tanci a zábavám
- Hodně jíst a pít

Jak se neoznačují poslední tři dny masopustu? 1 bod

- Bakchanálie
- Fašank
- Ostatky

[ODESLAT](#)

Obrázek 1.6 Přehled materiálů a úkolů k 3 pododdílu modulu

Kult a magie ⋮

 Kult a magie
Přidáno 30. 3.

Kapitola z knihy: SMETÁNKA, Zdeněk: Legenda o Ostojovi. Archeologie obyčejného života v raně středověkých Čechách, Praha 1992.

 Hadači a léčitelé - Ostoj,...

Zobrazit materiál

 Kult a magie
Přidáno 7. 4.

Bez termínu dokončení Odevzdáno

U každé otázky vyberte jednu z možností.

 Kult a magie

Zobrazit úkol

 Kázání z Homiliáře opatovického
Přidáno 6. 4.

Bez termínu dokončení Zadáno

Přečtěte si níže vložené texty a odpovězte na následující otázky:
Porovnejte obě kázání, k čemu nabádá věřící Kázání na sv. Štěpána a sv. Vojtěcha?
Jakému pohanskému zvyku se mají křesťané vyhnout?
Jakou zbraní může křesťan bojovat proti nepřátelům?

 kázání na sv. Štěpána.pdf **Na sv. Vojtěcha.pdf**

Zobrazit úkol

 Vlastními slovy objasněte, co si představíte pod pojmem pověra?
Přidáno 7. 4.

Bez termínu dokončení Zadáno

Zobrazit otázku

 Na jaké dva druhy bychom mohli obecně rozdělit magii? Jaké jsou mezi nimi rozdíly?
Přidáno 7. 4.

Bez termínu dokončení Zadáno

Zobrazit otázku

Obrázek 1.7 Uzavřené otázky – test 2

Kult a magie

Které označení pro magické odborníky nenalezneme v homiliáři opatovickém? 1 bod

Čarodějové

Věštyně

Kartářky

Která z uvedených možností není příkladem ochranné magie? 1 bod

Nákrčník

Amulet

Návaz

Jakým způsobem se lidé bránili proti revenantům? 1 bod

Modlitbou

Částečným nebo úplným spálením těla zesnulého

Zabalením zesnulého do bílého prostěradla

S jakou bytostí se nesetkáváme v českých lidových pověrách? 1 bod

Ohnivý muž

Troll

Divoženka

Jaký termín se nepoužíval pro označení žen - lidových léčitelek? 1 bod

Zaklínačky

Bylinkářky

Kořenářky

[ODESLAT](#)

Obrázek 1.8 Práce studentů v kurzu

Pokyny **Práce studentů**

1 Odevzdán | 1 Zadáno

Světci
Formuláře Google Zobrazit odpovědi

Vše

Adam Odevzdáno | Marie Zadáno

Obrázek 1.9. Statistika testů na téma Světci

OTÁZKY **ODPOVĚDI 5** Celkový počet bodů: **5**

5 odpovědí + ⋮

SOUHRN OTÁZKA INDIVIDUÁLNÍ Přijímá odpovědi

Statistiky

Průměrné Počet bodů: 3,2/5	Medián Počet bodů: 4/5	Rozsah Počet dosažených bodů 2–4
--------------------------------------	----------------------------------	--

Celkové rozdělení bodů

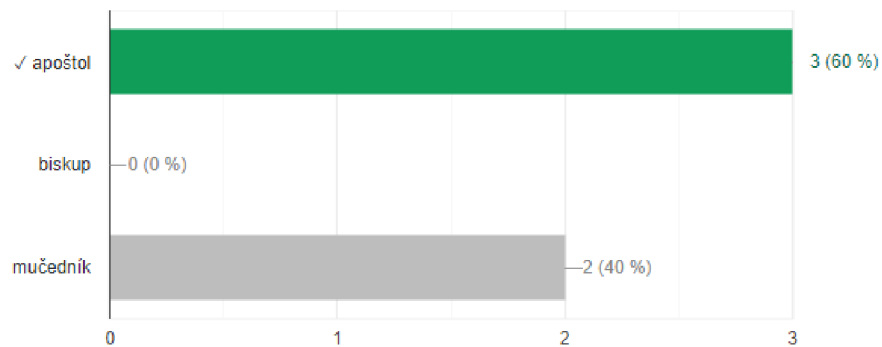
Získané body	Počet respondentů
2	2
4	3

Často nesprávně zodpovězené otázky ? Správné odpovědi

Vyberte jednu z možností. 2 / 5

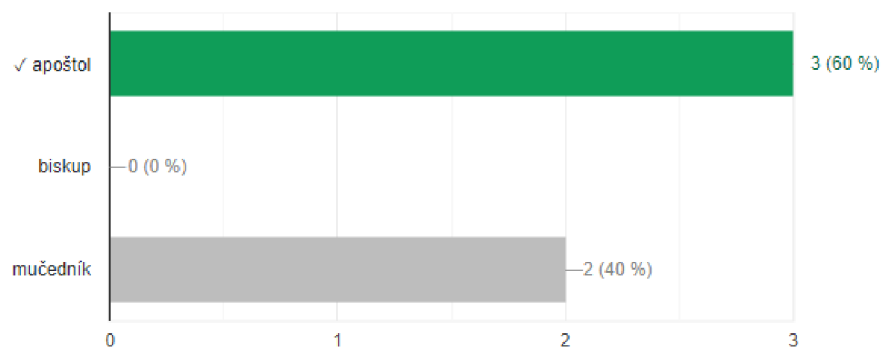
Graf č. 1 Úspěšnost studentů u otázky č. 1 v testu Světci

Správných odpovědí: 3/5

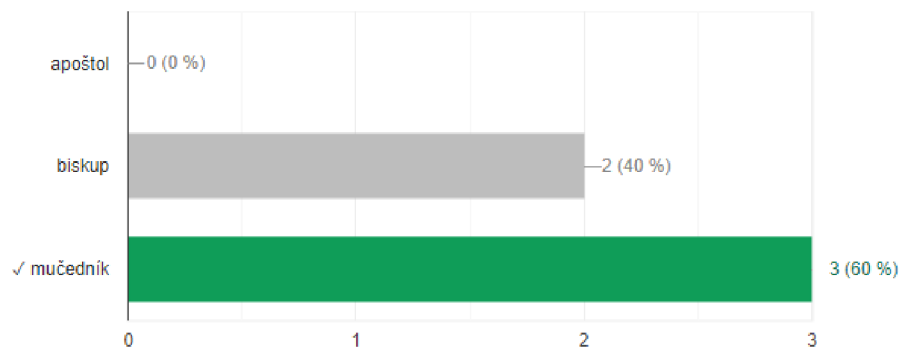
Graf č. 2 Úspěšnost studentů u otázky č. 2 v testu Světci

Správných odpovědí: 3/5

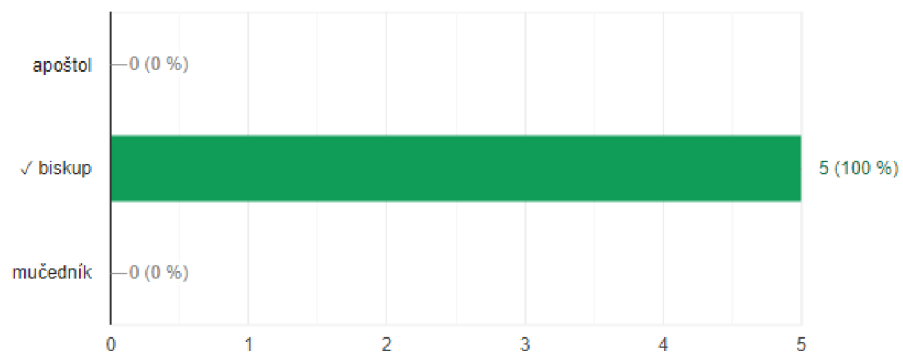
Graf č. 3 Úspěšnost studentů u otázky č. 3 v testu Světci

Správných odpovědí: 3/5

Graf č. 4 Úspěšnost studentů u otázky č. 4 v testu Světci

Správných odpovědí: 5/5

Graf č. 5 Úspěšnost studentů u otázky č. 5 v testu Světci

Správných odpovědí: 2/5

